

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
USUTEADUSKOND

Jaagup Markus Niitvägi

**KIRIKUKALENDRI TÄHENDUS JA OLULISUS EESTI
APOSTLIK-ÕIGEUSU KIRIKU LIIKMETE SEAS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja
Liina Eek, Ph.D

Tartu 2024

SISUKORD

Sissejuhatus.....	5
Teema valiku põhjendamine.....	5
Töö eesmärk ja uurimisülesanne.....	6
Töö struktuur.....	7
Uurimismetoodika.....	7
Lühiülevaade probleemi senisest uuritusest.....	8
Ülevaade töös kasutatud tähtsamatest allikatest ja uurimustest.....	8
Töö koostamisel ette tulnud raskused.....	9
I osa. Ajalooline ülevaade õigeusu kiriku kalendri problemaatikast.....	10
1. Mis on kirikukalender - Julianus, Gregorius ja Meletius.....	10
2. Kirikukalendri ajalugu Eestis.....	12
Õigeusu kalendri kasutus Vene Tsaaririigi koosseisu kuuluval Eesti- ja Liivimaal... 12	
Õigeusu kalender aastatel 1918 - 1945.....	13
Kalendripoliitika nõukogude võimu aastatel ja EV taasiseseisvumise järel kuni aastani 2006.....	16
Kalendrireformi ettevalmistamine ja läbiviimine EAÕK-s aastatel 2006 - 2012... 17	
3. Kokkuvõtte.....	19
II osa. Empiiriline uurimus - eesti õigeusklike teadlikkus kirikukalendri problemaatikast ja kirikukalendri mõju õigeusklike usulisele praktikale.....	20
1. Metoodika.....	20
1.1. Valim.....	20
1.2. Intervjuu küsimustiku koostamine.....	21
1.3. Andmete kogumise ja säilitamise protsess.....	22
1.4. Andmete analüüsimine ja korrastamine.....	23
1.5. Intervjueeritavate andmed.....	25
2. Tulemused.....	27
2.1. Teadlikkus maakogudustes.....	27
2.2. Olulisus maakogudustes.....	29
2.3. Teadlikkus linnakogudustes.....	31
2.4. Olulisus linnakogudustes.....	33
3. Diskussioon ja järeldused.....	36

Kokkuvõte.....	39
Allikad ja kirjandus.....	41
Summary: The significance of the Church Calender in the Estonian Apostolic Orthodox Church.....	44
LISA 1. Intervjuu küsimustik.....	46
Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	47

Eessõna

Kristluse kese on Kristuse ülestõusmine. 2025. aastal, mil nii ida- kui läänekirik tähistavad ülestõusmispühi ühel ja samal kuupäeval, 20. aprillil, möödub 1700 aastat Nikaia I Kirikukogust (325. aastal), kus määrati kindlaks, et “ülestõusmispühi tuleb tähistada igas paigas ühel ja samal ajal”. Kuigi Nikaia kirikukogu otsuse algtekstiosa ei ole tänapäevani säilinud, illustreerib see rida Konstantin Suure Elu raamatust juba varakristliku kiriku ühtmeelset suhtumist kalendri ja ennekõike ülestõusmispühade kuupäevade ühtsuse olulisusesse:

“... sest mis saaks olla sobivam või auväärsem meile kui see, et seda pidustust, millesse me oleme usaldanud oma usu igavesse ellu, tähistaksid eranditult kõik (kristlased) samal ajal ja samal moel, ühe kindlaksmääratud korra ja korralduse järgi.”¹²

Pisiidia metropoliit Ioob on välja pakkunud, et just 2025. aasta ülestõusmispühad võiksid olla sobilik aeg, et ette võtta kalendrireform, mis lubaks õigeusklikel ja katoliiklastel edaspidi ühiselt ülestõusmispühi tähistada³. Kui tõenäoline sellise kokkuleppe saavutamine võiks olla, näitavad lähiaastad, kuid õigeusu kiriku näitel on selge, et idakirikus lähiajal ühtsust oodata on optimistlik. Lahkmeel kalendri küsimuses on õigeusu maailma lõhestanud alates 20. sajandist ja eesti õigeusu kiriku ajaloost ilmneb vägagi selgelt, kui suurt vaeva on nõudnud isegi ühes nii väikeses kirikus kui seda on Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik (edaspidi EAÕK), ühtse kirikukalendri sisseviimine ja kui kaugel ollakse selle järgimisega.

Soovin töö valmimisele kaasa aitamise eest tänada EAÕK kirikut, tema kõrge stipendiumiga metropoliiti Stefanust ja vaimulikke ning oma juhendajat ja vanemaid.

¹ Otsetõlge: “...for what can be more becoming or honorable to us than that this feast from which we date our hopes of immortality, should be observed unfailingly by all alike, according to one ascertained order and arrangement.”

² Wace, Henry. Schaff, Philip. 1989. *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church: A New Series*. Vol. 1. Oxford: Parker and Company. 524

³ Murzaku, Ines. 2021. Catholics and Orthodox Are Closer Than Ever to a Common Date for Easter. – *National Catholic Register*, 23.04.2024.

Lühendid ja terminid koos selgitustega

Arhim. - arhimandriit (munkpreestri kõrgeim auaste õigeusu kirikus, tavaliselt kloostri ülem).

Autokefaalne kirik/autokefaalia - isevalitsev ja teistest õigeusu kirikutest iseseisev kirik (nt. Konstantinoopoli Patriarhaat).

Autonoomne kirik/autonoomia - autokefaalsele kirikule alluv autokefaalsest kirikust erineval territooriumil tegelev kirik (nt. EAÕK või Soome Õigeusu Kirik).

EAÕK - Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik.

EÕK - Eestis tegutsev õigeusu kirik, mis 1923 aastani allus otseselt VÕK'le, kuid peale Konstantinoopoli patriarhi Meletiose poolt väljastatud autonoomia tomost iseseisvus.

Gregoriuse kalender - ehk uus kalender. Suuremas osas maailmas laialdaselt kasutusel olev kalender. Eesti riigikalender.

Julianuse kalender - ehk vana kalender ehk rahvakeeli vene kalender. Varem õigeusu kirikus kasutusel olnud kalender, mis tänapäevaks on ebatäpsuse tõttu laialdaselt välja vahetatud. VÕK ja MPEÕK ametlik kirikukalender.

Meletiuuse kalender - ehk reformeeritud ehk rahvakeeli segakalender. Hetkel EAÕK's ja ülejäänud õigeusu maailmas laialdaselt kasutusel olev kalender. Võeti vastu 1923. aastal Konstantinoopoli üldõigeusu kirikukogul.

MP - Moskva Patriarhaat.

MPEÕK - Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik, Eestis EAÕK'ga paralleelselt tegutsev Moskvale alluv õigeusu kirik.

Sinod - piiskoppide kogu. Õigeusu kontekstis kõrgeim kiriklik juhtorgan.

Tsässon - pisike õigeusu külakabel, traditsiooniliselt Setomaa kultuuri osa. Ainuke väljaspool Setomaad eksisteeriv tsässon on Kikkasepa Jumalaema Uinumise tsässon Võrumaal, Vastseliina vallas.

VÕK - Vene Õigeusu Kirik.

ÕK - Õigeusu kirik.

Sissejuhatus

Teema valiku põhjendamine

Kirikukalender oma tähtpäevadega, millest tähtsaim on paasatsükkel selle keskmes oleva Kristuse surnuist ülestõusmise tähistamisega (ülestõusmispüha), on nii ristikiriku tervikuna kui iga kristlase vaimuliku elu alustala, mis struktureerib nende elurütmi ja tegevust läbi terve (kiriku)aasta. Kristliku kiriku ühtne seisukoht selles küsimuses lakkas olemast, kui paavst Gregorius XIII aastal 1582 viis sisse uue nn. gregoriuse kalendri, et kompenseerida seni kasutusel olnud julianuse kalendri liigaastate arvutusveast tekkinud oluliste kirikupühade (nt. ülestõusmispühad) üha suurenevat kõrvalekallet fikseeritud kuupäevaga astronoomilistest pööripäevadest - täpsemalt talvisest ja kevadisest pööripäevast⁴.

Kuigi gregoriuse kalendrist on saanud tänapäevaks ülemaailmselt aktsepteeritud ja kasutatav kalender, siis arvestatav osa maailmast vahetas julianuse kalendri välja alles peale 20. sajandi algust. Kui läänekirikud on kõik tänapäevaks üle läinud gregoriuse kalendri, siis idakirikus on julianuse kalender mitmetes kirikutes (nt Moskva Patriarhaat) kasutusel tänase päevani. Suur osa õigeusmaailmast on aga kasutusele võtnud nn meletiaanliku kalendri.

Kuna Moskva Patriarhaat ja Vene Õigeusu Kirik on nii Konstantinoopoli Oikumeenilisest Patriarhaadist kui ka EAÕK'st märkimisväärselt erinev ja vajaks täiesti eraldiseisvat uurimust, jätsin selle käsitluse töö piiratud mahu tõttu kõrvale. Käsitlen MP ja VÕK olukorda ainult pisteliselt, et illustreerida erinevusi ja avada ajaloolist tausta Eesti kontekstis. Kuna minu isiklik huvi puudutab just õigeusu kiriku eesti traditsiooni, ei ole VÕK Eesti koguduste traditsioon siinkohal tähtis, sest MP Eestis tegutsevad kogudused jälgivad kalendri osas rangelt Moskvat ja ei ole antud uuringu temaga seotud.

Mulle on alati jäänud mulje, et kuigi õigeusklike on Eestis nii palju (Statistikaameti andmetel on 2021. aasta rahvaloenduse alusel Eestis 181 770 üle 15-aastast õigeusklikku⁵), on need kogukonnad jäänud kuidagi ühiskonna äärealadele, omaette mullidesse, seda eriti maapiirkondades. Samal ajal on õigeusu kultuur nii huvitav ja rikas, et on lausa patt seda mitte uurida. Antud teema vastu on mul isiklik ja väga otsene huvi, kuna olen elanud ja kasvanud õigeusu kultuuriruumis ja minu isa on EAÕK preester. Siit tuleb sisse ka väga praktiline aspekt -

⁴ **Cohen**, Edward L. 2000. *Adoption and Reform of the Gregorian Calendar* Math Horizons Vol. 7, No 3. :Taylor & Francis, 5-11

⁵ 2021. aasta rahvaloenduse tulemused Statistikaameti kodulehelt, nii EAÕK kui ka MPEÕK liikmed.

nimelt kalender. Uurimuse teema valiku põhjenduseks on üks lihtne ja ilmselt suhteliselt levinud küsimus: Mis värk selle õigeusu kirikukalendriga siis õigupoolest on? Selle uurimusega heidan pilgu õigeusu maailma läbi selle, kuidas kirikukalender puudutab erinevate inimeste igapäevaelusid ja heidan pisut valgust õigeusu kultuuri mitmekesisusele.

Töö eesmärk ja uurimisülesanne

Töö peamine eesmärk on anda ülevaade kirikukalendrite kujunemise ajaloost ning kirikukalendri ja kirikupühade järgimise eri väljendustest ja rõhuasetustest eesti õigeusklike seas eri paikades ja kogukondades. Töö esimeses osas loon konteksti, et paremini mõista kirikukalendri ajalugu, kujunemist ja hetkeolukorda ning teoloogilist olulisust.

Töö teises osas kaardistan kirikukalendri ja selle paastude ning pühade lõimumist kohalike kultuuride ja traditsioonidega ning illustreerin suurt mitmekesisust, mis Eestis esineb. Töö paremaks fokusseerimiseks ja töö eesmärgi konkretiseerimiseks püstitasin ka hüpoteesi välitöös kogutavate andmete osas:

Inimeste teadlikkus kirikukalendrist ja sellega kaasnevast probleemastikast õigeusu kirikus on linnakogudustes suurem kui maapiirkondades. Seevastu inimeste igapäevases elus mängib kirikukalender olulisemat rolli traditsioonilistes maakogukondades, kus elu sõltub rohkem ümbritsevast looduskeskkonnast ja maatöödest. Samuti on väikesed kogukonnad rohkem mõjutatud kohalikest traditsioonidest ja tavadest ning muudatuste sisseviimiseks läheb rohkem aega.

Hüpoteesi püstitasin ajaloolisest kontekstist lähtuvalt. Nimelt on traditsioonilised piirkonnad vähem/aeglasemalt mõjutatud ühiskondlikest muutustest ning side juurtega on tugevam. Eesti on küll valdavalt luterliku traditsiooni kandja, kuid teatud piirkonnad nagu Setomaa ja Lääne-Eesti saared on ajalooliselt (ja ka tänapäeval) olnud traditsiooniline õigeusu kants. Seetõttu pidasin huvitavaks ja töö tulemuste selgema illustreerimise eesmärgil vajalikuks püstitada hüpoteesi, mis aitaks jagada andmed kahte kategooriasse ning neid omavahel võrrelda. Tulemuste analüüsimise käigus annan ka hinnangu sellele, mil määral püstitatud hüpotees kehtib või mitte.

Töö struktuur

Olen töö jaganud kahte ossa, esmalt teen ajaloolise ülevaate kirikukalendri kujunemisloost ja ajaloolisest taustast ning sellega seotud problemaatikast tänapäeval. See osa on peamiselt referatiivne ning avab hetkeolukorra kujunemislugu ja loob konteksti edasise praktilise uurimuse jaoks. Selle osa muudab oluliseks ka asjaolu, et mulle teadaolevalt ei ole kirikukalendri teemal senimaani kirjutatud ühtki eestikeelset puhtteaduslikku ajaloolis-teoloogilist ülevaadet .

Töö teises osas töötan kogutud empiiriliste andmetega, EAÕK eri koguduste ilmikliikmetega tehtud intervjuudega. See osa annab (küll piiratud mahus) ülevaate hetkeolukorrast Eestis ja selle mitmekesisusest. Antud töö ja kogutud andmetega ei taotle ma representatiivset üldistust kogu EAÕK kiriku ja tema koguduste osas, vaid illustreerin selles kirikus eksisteerivate traditsioonide rohkest ja mitmekesisust ning suunan tähelepanu seni väga vähe uuritud teemale.

Uurimismetoodika

Töö esimene osa on uurimuslik-referatiivne töö kirjalike allikatega. Kalendriteema kohta on eestikeelset kirjandust vähe ning samuti ei leidnud ma raamatukogust leiduvast võõrkeelsest teaduskirjandusest selle teema kohta palju infot. Seetõttu olen kasutanud allikatena ka internetiallikaid, mh inglisekeelseid. Esimese osa olen struktureerinud kronoloogiliselt, alustades kirikukalendri teema algusaegadest ja liikudes edasi tänapäeva. Märkimisväärse osa olen pühendanud kirikukalendri ajaloole Eesti riigi ja EAÕK kontekstis, kuna see on antud uuringule konteksti loomiseks oluline.

Teises osas töötan välitööde käigus läbi viidud intervjuudega eri koguduste esindajatega, et teada saada, millist rolli mängib kirikukalender ilmikliikmete igapäevaelus ja mil määral ollakse kursis kalendriproblematika taustaga. Andmete kogumise meetodiks valisin teema keerukuse tõttu poolstruktureeritud intervjuu. Esialgseks valimiks hindasin 10-12 intervjuueeritavat, ajaliste piirangute tõttu piirdusin 9 intervjuuga. Siiski hindan seda antud sorti kvalitatiivse uuringu puhul piisavaks andmekogumiks, kuna ma ei taotle täielikku representatiivsust, vaid püüan illustreerida valimis esinevat mitmekesisust ja variatiivsust⁶.

⁶ Guest, Greg. Bunce, Arwen. Johnson, Laura. 2006. *How Many Interviews Are Enough?* Sage Publications: Field Methods Vol. 18. 77-79.

Andmetöötles kasutan juhitud sisuanalüüsi (*directed content analysis*⁷) ja lähtun andmete esitamisel juba mingul määral ettemääratud struktuurist. Seda seetõttu, et olen uurimuse tulemuste osas püstitanud hüpoteesi ja toon sisse ka võrdluse kahe grupi informantide vahel, nimelt linnakoguduste ja maakoguduste esindajad. Metoodikat avan põhjalikumalt töö teise osa vastavas alapeatükis.

Lühiülevaade probleemi senisest uuritusest

Kirikukalendri ajaloo ja kujunemise teemat on eesti õigeusu traditsiooni kontekstis vähe uuritud ning selleteemalisi monograafiaid pole mulle teadaolevalt kirjutatud. Peamiselt on teema käsitlust leidnud ajalooliste ja kirikupoliitiliste uurimuste ääremärkustes. Kuigi see pole töö peamine eesmärk, olen taustkonteksti avamise ja andmete mõtestamise eesmärgil kirjutanud kokku ajaloolise käsitluse teemast, kasutades teemakohaseid allikaid.

Kuigi õigeusu kirikut on uuritud ja sellest kirjutatud, oli teemaga tutvumise käigus raske leida kalendritemaatikat käsitlevat kirjandust. EAÕK ilmikliikmete kalendrialaseid teadmisi ei ole mulle teadaolevalt akadeemiliselt üldse uuritud, see töö annab oma panuse teema uurimisse. Loodan, et antud töö illustreerib kirikukalendri problemaatikat õigeusu ja laiemalt kristluse kontekstis ning loob aluse edasistele uurimustele.

Ülevaade töös kasutatud tähtsamatest allikatest ja uurimustest

Tähtsamate allikatena lähtun välismaa autoritest nagu Sebastian Rimestad ja John Anthony McGuckin, kes paistavad silma õigeusu kirikut ja muuhulgas ka kalendriprobleemaatikat käsitlevate autoritena. McGuckini suur õigeusuentsüklopeedia⁸ oli mulle suureks abiks teemaga tutvumisel. Rimestad on käinud Eestis välitöödel õigeusu kirikut uurimas ning oskab ka eesti keelt, ta on kirjutanud põhjalikult õigeusu ajaloost Eesti aladel. Eestikeelsest kirjandusest toetun peamiselt arhim. Grigorius D. Papatomase ja EAÕK ülempreestri R. P. Mattias Palli kui ka Toomas Schwaki ja Andrei Sõtšovi kirjutistele. Samuti olen kasutanud EAÕK ajalehe “Metropoolia” ning sarja “Ajalugu ja Teoloogia” väljaandeid.

⁷ Hsieh, H.-F., Shannon, S.E. 2005. *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*. Qualitative Health Research. Vol. 15: 1281-1283.

⁸ McGuckin, John Anthony. 2014. *The Concise Encyclopedia of Orthodox Christianity*. Chichester, John Wiley & Sons, Ltd.

Töö koostamisel ette tulnud raskused

Toon välja kaks kõige olulisemat raskust, esiteks kvaliteetsete allikate leidmine teoreetilise osa kirjutamiseks ja ajaloolise narratiivi raamistiku loomine ning teiseks aja leidmine ja planeerimine välitöö andmete kogumiseks ja töötlemiseks.

Nagu ka eespool mainin, siis ei ole kirikukalendri ja eriti õigeusu kirikukalendri teemat kirjanduses otseselt käsitletud. Isegi McGuckin'i entsüklopeedia osutus paraku vaid väga üldiseks. Nagu ka näha töö esimeses osas, kuna liigun üldajaloost Eesti ajalooni ja lõpetan kaasajas, siis on läbi teksti kasutatud allikad väga erinevad. Ilmselt ei olegi seda teemat sellisel kujul käsitletud ja seetõttu puuduvad ka teosed, mida saaks läbivalt kasutada. Siiski õnnestus mul leida oma töö jaoks piisaval määral kirjandust, piisavalt ka eesti autoritelt.

Algsest intervjuude koostamise ajakavast ei jäänud ma suurel määral maha, kuid siiski oli muu elu kõrvalt raske leida aega, et sõita teistesse linnadesse ja informantidega ühise aja leidmine ei osutunud ka nii lihtsaks, kui olin oodanud. Eeldasin, et intervjuude läbi töötamine käib kähku ja panen olulise kirja, kuid reaalsuses kulus tunniajase intervjuu läbi töötamiseks pisut üle tunni aja isegi siis, kui keskendusin ainult olulisele, kuna pidin ka rahvakalendri allikatest ja oma märkmetest lisainfot otsima.

I osa. Ajalooline ülevaade õigeusu kiriku kalendri problemaatikast

1. Mis on kirikukalender - Julianus, Gregorius ja Meletius

Kirikupühade ja ennekõike ülestõusmispühade eriaegne tähistamine on olnud vastuolude allikas kristliku kiriku algusaegadest saati. Teema kerkis esile juba 325. aasta Nikaia kirikukogul, mille toimumise ajaks oli Julius Caesari kalendrireformist möödunud pisut alla 300 aasta ning kevadise pööripäeva ja seetõttu ka ülestõusmispüha kuupäev oli nihkunud 4 päeva varasemaks. Tol ajal otsustas kirikukogu lühiajalise lahenduse kasuks, kevadise pööripäeva kuupäev fikseeriti 21. märtsile ja otsustati, et ülestõusmispüha peab tähistama pööripäeva järgse täiskuu pühapäeval ning jälgima, et see ei kattuks juutide paasapühaga.⁹

Misjonireligioonina on kristluse levikuga käinud alati kaasas kohaliku kultuuri segunemine kristlike tavadega ja kristluse kohandamine kohaliku kultuuriruumi. Kus võimalik, seal nimetati kohalikud pühad ümber, et need kristliku kultuuri ja kalendriga ühilduks. Kuid tihti juhtus ka nii, et kristlus oli sunnitud kohaliku kultuuri järgi joonduma ja paiguti erines seeläbi üldkristlikest normidest ja tavadest. Kalender on üks neid kohti, kus religioosne ja praktiline elu kohtuvad ning seetõttu ei ole kalendri probleemid tihti olnud lihtsalt kiriklikest põhimõtetest lähtudes lahendatavad ja suurt, lausa ülekaalukat rolli on sageli mänginud ka kohalikud riigivõimud või valitsejad.

Julianuse kalender põhineb Rooma impeeriumis aastal 46 eKr. aset leidnud kalendrireformil, mis on oma nime saanud Julius Caesari järgi. Julianuse kalender, nagu ka Gregoriuse oma, on päikesekalender ja põhineb 365 päevasel aastal iga nelja aasta tagant korduva liigaastaga, milles sisaldub üks lisapäev. Rooma impeeriumi suure mõjuvõimu tõttu võtsid ka paljud naaberriigid kalendri omaks ning see oli pikka aega kogu piirkonna domineeriv kalender.¹⁰

Kalender oli pikka aega kasutusel, kuni paavst Gregorius XIII aastal 1582 uue kalendrireformi läbi viis, kuna ajaga ebatäpsemaks muutunud julianuse kalender tekitas kirikutähtpäevade arvutamisel probleeme. Vajadus kalendrireformiks oli reaalne, kuna tol ajal kehtiv kalender läks aastast aastasse üha enam nihkesse ning oli selge, et kasutusel olev kalender ei ole enam loodusliku tsükliga kooskõlas. Kuigi julianuse kalender pikendas aastat vaid 11

⁹ **Freiberg**, Malcolm. 2000. *Going Gregorian, 1582-1752: A Summary View* The Catholic Historical Review Vol. 86. No. 1 :Catholic University of America Press. 2

¹⁰ **Packer**, George Nichols. 1892. *Our Calendar: The Julian Calendar and Its Errors*. F. R. Miller blank book Company. 8-9.

minuti ja 14 sekundi võrra, tähendas see sajandite löikes ikkagi suurt nihet.¹¹ Kirikukogu järgselt kehtestati katoliiklikes maades gregoriuse kalender oktoobris 1582 – 4. kuupäevale järgnes 15.¹² Gregoriuse kalendri nimetus pärineb selle kasutusele võtnud paavst Gregorius XIII nimest. Katoliiklike maadena läksid gregoriuse kalendrile kohe 1582. aastal üle näiteks Hispaania, Itaalia, Portugal, Poola ja Prantsusmaa. 1700. aastal järgnesid neile Norra, Saksamaa, Taani ning 1753. aastal ka Rootsi ja Soome. Ühed hilisematest üleminejatest olid Türgi (1917. a) ja Kreeka (1924. a). Venemaa, ja tol ajal selle koosseisu kuulunud Eesti, läksid gregoriuse kalendrile üle 1918. aastal.¹³

Konstantinoopolis 1923. aastal toimunud üldkiriklikul nõukogul proovis patriarh Meletius IV õigeusu maailma üle tuua gregoriuse kalendrile. Tugeva vastuseisu tõttu jäi täielik reform aga läbi viimata ning kompromissina otsustati kasutusele võtta reformeeritud segakalender, et tagada ülestõusmispühade üheaegne tähistamine. Selle reformeeritud kalendri järgi pidid kõik kirikud pidama ülestõusmispühade tsükli julianuse kalendri järgi, aga muid pühi võisid soovijad pidada gregoriuse kalendri järgi.¹⁴

Hea näide tolleagsest kalendrisegadusest on Kreekas 1923. aastal juhtunu, kui aasta alguses uue riigivalitsuse juhtimisel võeti vastu uus kalendrisüsteem, mille tõttu järgnes 16. veebruarile 1. mai. Kreeka õigeusu kirik ei jõudnud riigivõimude poolt tehtud muudatusele piisavalt kiiresti reageerida, et kirikukalendrit kohandada ja märkamatult jõudis aasta lõpule. Tulemuseks oli see, et ametliku poliitilise kalendri järgi tähistati uut aastat enne kiriklike jõule ning seetõttu paastusid vähesed tublimad usklikud läbi uueaastapidustuste ja tähistasid Kristuse sündi 6. jaanuaril.¹⁵

¹¹ Ibid. 1-2

¹² Ibid. 3-4

¹³ **Cohen**, Edward L. 2000. *Adoption and Reform of the Gregorian Calendar* Math Horizons Vol. 7, No 3. :Taylor & Francis, 6

¹⁴ **McGuckin**, John Anthony. 2014. *The Concise Encyclopedia of Orthodox Christianity*. Chichester, John Wiley & Sons, Ltd. 96

¹⁵ **Vogeikoff-Broga**, Natalia. 2013. "An Odd Christmas" or the "Christmasless Year of 1923" in Greece. – *From the Archivist's Notebook Essays Inspired by Archival Research in Athens Greece*, 23.04.2024.

2. Kirikukalendri ajalugu Eestis

Õigeusu kalendri kasutus Vene Tsaaririigi koosseisu kuuluval Eesti- ja Liivimaal

Kuigi Venemaalt pärit õigeusu misjonärid olid esimesed, kes Eesti aladel kristlust levitasid, oli nende tegevus teise aastatuhande algusaastatel väikese mõjuga. Laialdasemat kõlapinda leidsid 12. sajandi alguses saabunud katoliku misjonärid, suuresti ilmselt selle pärast, et nad kasutasid lisaks Issanda sõnale kristluse levitamiseks ka relvajõudu. Baltisaksluse ja Rootsi kuningriigi mõjul kinnitas kanda luterlus ning sai nende alade peamiseks usuks. Selleks ajaks, kui Eesti ja Liivimaa alad Vene tsaaririigi poolt vallutati ja impeeriumiga liideti, ei olnud nendel aladel enam peaaegu ühtegi õigeusklikku. Impeeriumi rahu huvides andis Peeter Suur Eesti- ja Liivimaa aladel elavatele baltisakslastele arvukalt eesõigusi ning jättis luteri kiriku ainukirikuks neil aladel. Luterluse positsiooni ühiskonnas tugevdas veelgi asjaolu, et valitseva klassi kodanikud, baltisakslased, olid luterlased.¹⁶

Peeter Suure järeltulija tsaar Nikolai I, soovides impeeriumi ühtsust tugevdada ning selleks, et tagada VÕK mõjuvõimu kõigil Vene aladel, kaotas luteri kiriku võimupositsiooni ning 1836. aastal loodi esimest korda Liivimaa (Lõuna-Eesti ja Läti) aladel õigeusu piiskopkond, mille piiskop resideerus Riias. Pärisorjuse kaotamisega kadus ka baltisakslastest isandate huvi talupoegade heaolu eest hoolt kanda ning raske elu ja 1841. ning 1845. aasta näljahädad sundisid talupoegi mujalt abi otsima. Olles kuulnud lugusid õigeusu eelispositsioonist Vene impeeriumis, loodeti usku vahetades tsaarivõimu heasoovlikkuse peale. Aastaks 1848 oli Liivimaa aladel pöördunud õigeusku üle 100 000 talupoja. Sellise suure liikmeskonna kasvu tõttu loodi järgnevatel aastatel Lõuna-Eesti aladele 39 uut kogudust. Tasub mainida, et selline usuvahetusliikumine (nimetatud ka kirikuvahetusliikumiseks) oli piiratud Liivimaa provintsi aladele ja seetõttu jäi Põhja-Eesti sellest liikumisest suhteliselt puutumata.^{17 18}

Kuigi õigeusku konverteerunute arv oli suur, ei toonud see terve Vene impeeriumi kontekstis kaasa tähelepanuväärset muutust ning seetõttu ei jõudnud Peterburi püha sinod piisavalt kiiresti liikmearvu kasvule reageerida ja majanduslikku abi saata ning Liivimaa jäi

¹⁶ **Rimestad**, Sebastian. 2011. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917-1940)*. 57-58

¹⁷ Ibid. 58-60

¹⁸ **Schvak**, Toomas. 2021. *The Orthodox Church in Estonia*. Old Religion, New Spirituality: Implications of Secularisation and Individualisation in Estonia. International Studies in Sociology and Social Anthropology. Volume: 137. 45-47

suurel määral omaette. Kuna suur osa konverteerunuid olid vaesemast seisusest ning õigeusu kiriku juhtkonna ega riigi poolt majanduslikku abi ei tulnud, olid paljud kogudused suures vaesuses ja puudusid vahendid kirikute ehitamiseks. Seetõttu tekkis kontrast rikaste ja heal järjel baltisakslaste kirikuhoonete ning vaeste ja koledate õigeusu kirikuhoonete vahel. Algas ühiskondlik võimuvõitlus kahe konfessiooni vahel. Kuna luterlikud maakoolid ei võtnud vastu õigeusklike perede lapsi, olid õigeusklikud sunnitud paralleelselt oma koolisüsteemi looma ja koole rajama hakkama. Luteri kirik võidutses Eesti ja Liivimaa aladel kuni 1881. aastani, mil tsaar Aleksander III võimule tuli ja algas suur venestamisaeg. Baltisakslased kaotasid suure osa oma ühiskondlike privileege, koole ja muid asutusi hakati sulgema ning vene keel muutus kõigis haridusasutustes kohustuslikuks. Selle liikumise käigus ehitati ka palju kirikuid ja katedraale, muuhulgas Riiga ja Tallinna katedraalid. Selline venestamine jätkus kuni 1905. aasta revolutsioonini, mil võeti vastu usuvabaduse manifest ja esimest korda Venemaa ajaloos loodi seaduslik alus õigeusust lahkumiseks. Vaatamata sellele pöördus kõigest umbes 15% õigeusklikest tagasi luteri kirikusse.¹⁹

Õigeusu kalender aastatel 1918 - 1945

Ühise kirikukalendri teema kerkis õigeusu kirikus uuesti esile 20. sajandi alguses, kui järjestikused reformid ja võimumuudatused õigeusu maades (ja maades, kus oli õigeusklikke) mõjutasid kalendrite erinevust selle piirini, et see hakkas lõhestama kiriku ühtsust. 31. jaanuaril 1918. aastal Venemaal toimunud kalendrireformi tagajärjel kehtestati ka tol ajal Venemaa koosseisu kuulunud Eestis gregoriuse kalender, mis vahetas välja enne kasutusel olnud julianuse kalendri, erandiks olid Lääne-Eesti saared ja Ruhnu, kus oldi uuele kalendri üle mindud juba varem.²⁰ Eestis tegutsev õigeusu kirik oli sel ajal VÕK osa ning ka kalendriküsimuses jäädiski truuks emakirikule. Nii läksidki Eestis õigeusu kiriku ja riigi kalendrid lahku.

Nagu mainitud, bolševike võimule tulekuga hakati Venemaal tsiviilkalendrini kasutama gregoriuse kalendrit, VÕK aga keeldus selle reformiga kaasa minemast, ilmselt soovimata 1917. aasta oktoobrirevolutsiooni läbiviijatega sama kalendrit kasutada. Ilmselt samal põhjusel keelduti

¹⁹ Rimestad, Sebastian. 2011. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917-1940)*. 61-65

²⁰ Ibid. 88-89

ka 1923. aastal üldõigeuskliku kongressi kalendrireformiga, st meletiaanliku segakalendriga kaasa minemast.²¹ Nii jäigi VÕK julianuse kalendrit kasutama.

1919. aastal saatis EÕK kirikukogu Venemaal asuvale emakirikule kirja, kus selgitati isesiesvunud Eestis asetseva kiriku seaduslikku õigust autokefaaliale ning paluti emakirikul see ka koos kalendrivadusega anda. VÕK aga ei olnud sellega nõus ning alles aastal 1920 andis siiski eesti õigeusu kirikule piiratud autonoomia teatavate administartiiivsete otsuste tegemiseks, samuti kalendrivaduse.²²

Lootes siiski ka kiriklikku iseseisvust ehk autokefaaliat saavutada pöördus EÕK autokefaaliataotlusega Konstantinoopoli Patriarhaadi poole. Kiriklike kokkulepete tõttu ei saanud Konstantinoopoli patriarh EÕK'le autokefaaliat anda, kuid aastal 1923 andis Konstantinoopoli patriarh Meletius IV Eestis tegutsevale õigeusu kirikule siiski laiendatud kanoonilise autonoomia ja seeläbi ka iseseisvuse Moskva Patriarhaadist, tunnistades Eesti kui iseseisva riigi õigust selgelt eraldatud ja iseseisvale riigikirikule.²³

Õigeusu maailma oikumeeniline Konstantinoopoli patriarh Meletius IV ja sinod otsustasid 1923. aastal kasutusele võtta juliaanliku kalendri uuendatud versiooni, mida seetõttu nimetataksegi ka meletiaanlikuks kalendriks. See erineb gregoriaanlikust väga vähe, ainult selle erandiga, et Kristuse ülestõusmispühade ehk paasatsükkel koos kõigi sellega seotud pühade ja suure paastuga jäi kanooniliselt seotuks juliaanuse kalendriga. Reformi tulemuseks oli teoloogiliselt aktsepteeritav, kuid astronoomiliselt täpsem kalender.²⁴

Kui üldõigeusu kongress aastal 1923 otsustas üle minna meletiaanlikule kalendriale, oli olukord Venemaal juba muutunud ning VÕK seisis silmitsi mitmete keeruliste asjaoludega. Kuna ei soovitud teha koostööd oktoobrirevolutsiooni läbiviijatega, jäigi kalendrireform läbi viimata ning VÕK on tänase päevani jäänud järgima julianuse kalendrit. Samal 1923. aastal andis Konstantinoopoli Patriarhaat Eesti ja Soome õigeusu kirikutele autonoomia ning kalendri küsimust rohkem ei käsitletud.²⁵

²¹ **Stefanus**, Tallinna ja kogu Eesti Metropoliiit. *Liturgilise kalendri ühtsustamine*, Tallinn:Metropoolia nr 57. 2015. 2

²² **Rimestad**, Sebastian. 2011. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917-1940)*. 88-89

²³ **Papathomas** Arhim. Grigorios D.; **Palli** Ülempreester R. P. Matthias. 2002. *The Autonomous Orthodox Church of Estonia*. Ateena: Éditions Épektasis, 51

²⁴ **Cassian**, Hieromonk. 1998. *A Scientific Examination of the Orthodox Church Calendar or Old Calendar and Science*. :Center for Traditionalist. 51-52

²⁵ **Stefanus**, Tallinna ja kogu Eesti Metropoliiit. *Liturgilise kalendri ühtsustamine*, Tallinn:Metropoolia nr 57. 2015. 2-3

Soomes õigeusu kiriku jaoks kalendri ja kirikliku kuuluvuse teema siinkohal ka lõppes. Soome oli iseseisev riik ja Konstantinoopoli patriarh oli andnud kirikule autonoomia. Soome õigeusu kirik kuulub tänase päevani Konstantinoopoli Patriarhaadi alla autonoomse kirikuna ning kalendri osas küsimusi ei ole - Soome õigeuskirik järgib gregoriuse kalendrit nagu ka Soome riik. Vaatamata vaikselt protestile Valamo kloostrite ja mõnede venekeelsete koguduste poolt algusaastatel peale kalendrireformi, on Soome õigeusu kirik ühtne ja VÕK kogudusi on seal väga vähe.²⁶

“Kõigi kristlaste ühine kalender on meie igapäevaelus ülioluline kogu kirikuaasta jooksul. Kõik lapsed, sõltumata nende usust või konfessioonist, käivad samades koolides. Suured kristlikud pühad on kõigi soomlaste pühad. Meie "Soome kalendri" eriline väärtus avaldub eelkõige pereelus, sest enamik õigeusklikke elab segaabielus.

See on Püha Vaimu kingitus, et koos meie luterlike õdede ja vendadega lauldakse kõige traditsioonilisemat ida õigeusu ülestõusmislaulu, kuna see on hiljuti lisatud Soome luterlikku lauluraamatusse: Kristus on surnuist üles tõusnud, surmaga surma maha tallanud ja neile, kes hauas olid elu kinkinud.”^{27,28}

Eesti õigeusu kirik aga ei pääsenud VÕK mõjutustest lihtsal põhjusel, et poliitiliselt oli Eesti ikka Venemaa mõjusfääris ning suur osa EÕK liikmes- ja vaimulikkonnast olid venekeelsed ning pidasid ennast 1923. aastal Konstantinoopoli poolt antud autonoomiast vaatamata Moskvale alluvaks.

Üks suuremaid murekohti 1920ndatel ja 1930ndatel aastatel eesti õigeusu kirikus oli just nimelt kalender ja eestikeelse kirikuosa pidevad katsed viia eesti õigeusu kirik täielikult üle uuele kalendriale. Sellele oli tugev vastuseis venekeelse kirikuosa poolt ja see püsib tänase päevani, olles Eesti õigeusu kirikut lõhestav konfliktiallikas.²⁹ Ennekõike protestisid gregoriuse kalendri kehtestamise otsuse vastu Pihkva ja Petserimaa kogudused ja kloostrid ning Setomaa,

²⁶ Saard, Riho. 2010. Teoloog: kirikupühad ei pea olema riigipühad. – *Eesti Rahvusringhääling*, 23.04.2024.

²⁷ Otsetõlge: “A common calendar for all Christians is crucial to our everyday life throughout the church year. All children, regardless of their faith or denomination, go to the same schools. Major Christian feasts are holidays for all Finns. The special value of our "Finnish calendar" is experienced particularly in family life, because most Orthodox live in mixed marriages.

It is a gift of the Spirit that the most traditional Eastern Orthodox Hymn of Resurrection will be sung together with our Lutheran sisters and brothers, since it has recently been added to the Finnish Lutheran hymnal: Christ has risen from the dead, by death he has trampled on death and to those in the graves given life.”

²⁸ Ambrosius, Oulu metropoliit. 2001. Commission on Faith and Order. – *Oikumene World Council of Churches*, 23.04.2023

²⁹ Schvak, Toomas. 2021. *The Orthodox Church in Estonia*. Old Religion, New Spirituality: Implications of Secularisation and Individualisation in Estonia. International Studies in Sociology and Social Anthropology. Volume: 137. 49-50

kes vaatamata Moskva loale uuele kalendri üle minna, soovisid säilitada kiriklikku sidet emakirikuga ja kohaliku traditsiooniga. Eestis pidi uue kirikukalendri kehtestamiseks sekkuma ka Siseministerium ning riikliku julgeoleku huvides kohustati ka Eestis asuvad vene õigeusu kogudused järk-järgult samuti uuele kalendri üle minema. Tol ajal Riigikogus olnud vene ühendatud rühma liikmed pöördusid 1924. aastal selle nõudmise vaidlustamiseks Vabariigi Valitsuse poole, kuid Riigikogu keeldus küsimust arutamast. Vene koguduste kindel seisukoht oli, et sellist otsust võib langetada vaid VÕK sinod ja et tol ajal Eestis tegutseval piiratud autonoomiaga kirikul puudub autoriteet nii olulist asja otsustada. Kuna VÕK ei olnud (ja ei ole tänapäevani) tunnistanud Konstantinoopoli poolt antud autonoomiat, võidi EAÕK poolt tehtud reformi näha eestlastest õigeusklike separatismina. Kindlasti mängis suurt rolli lisaks kiriklikule kanoonilisusele ka poliitiline aspekt, sest julianuse kalender kujutas endast tõepoolest tugevaimat sidet emakirikuga Venemaal ning sellel oli Eestis elavatel venelaste jaoks lausa sümbolne tähtsus.³⁰ Vaatamata välisele survele keeldusid venekeelsed kogudused täielikult uuele kalendri üle minemast ning pinged EÕK sees jätkusid.

Ilmekaid näiteid pärineb 1920ndate aastate ajaleheväljaannetest, kus kirjeldati seda, kuidas Setomaal hakkasid kohalikud protesti märgiks kogu elukorraldust vana kalendri järgi pidama: vana kalendri pühadel ei ilmunud töötajad tööle ega lapsed kooli.³¹

Kalendripoliitika nõukogude võimu aastatel ja EV taasiseseisvumise järel kuni aastani

2006

Järgmine oluline muudatus toimus 1945. aastal, kui Nõukogude okupatsioonivõim EÕK antikanooniliselt laiali saatis ning 1923. aastast alates autonoomse kirikuna tegutsenud EÕK asemel seati sisse VÕK otsealluvuses olev piiskopkond. Ilmselt prooviti kohe Eesti aladel ka julianuse kalendrit taaskehtestada, venekeelsetes kogudustes toimus üleminek kiiresti, kuid eestikeelsed kogudused näitasid üles teatavat vastuseisu. Sallivust sellise vastuhaku osas näidati üles vaid niivõrd, kui see parasjagu võimudele kasulik oli.³²

1946. aastal Eestisse saabunud uus Eesti piiskop tõstas kalendrireformi teema koheselt ning juba samal aastal hakati uue kalendri kasutamist kitsendama. Siiski saadi Leningradi ja

³⁰ Saard, Riho. 2010. Teoloog: kirikupühad ei pea olema riigipühad. – *Eesti Rahvusringhääling*, 23.04.2024.

³¹ Rimestad, Sebastian. 2011. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917-1940)*. 196-197

³² Stefanus, Tallinna ja kogu Eesti Metropoliit. 2015. *Liturgilise kalendri ühtsustamine*, Tallinn:Metropoolia nr 57. 2

Novgorodi metropoliidilt luba eestikeelsetes kogudustes ülestõusmispõhi pidada lääne arvestuse ehk meletiaanliku kalendri järgi. Kuid sama otsusega kohustati eesti-vene segakogudusi ainult julianuse kalendri järgi teenima. Juba 1947. aastal saadi VÕK sinodilt luba alates 1948. aastast üle-eestiliselt vana kalendrit kasutada, uue kalendri kasutamist lubati vaid erandina ning kirikuvõimude kindel eesmärk oli see täielikult välja juurida.³³

Kalendri osas ei toimunud eesti õigeusu kirikus muutust enne, kui alles 1996. aastal, mil Konstantinoopoli Patriarhaat taasjõustas 1923. aastal eesti õigeusu kirikule antud autonoomia ning iseseisvas Eestis tegutsev õigeusu kirik muutus uuesti ka kiriklikult ja kanooniliselt iseseisvaks. Kuid selleks ajaks oli eesti õigeuskliikonna seas tugevalt juurdunud pikalt kasutusel olnud julianuse kalender. Kerkis jälle esile 325. aasta Nikaia kirikukogu kokku kutsumise põhjuseks olnud probleem - kirikukalendri ja ennekõike ülestõusmispühade tähistamise küsimus. Lisaks sellele, et selline mitme erineva kalendri üheaegne kasutus lõhestas kiriklikku ühtsust, tekitas see ka administratiivseid ja hingehoiulisi raskusi, mida ei saanud eirata.³⁴

Olukorda raskendas veelgi tõsiasi, et suur osa Eestis olevatest õigeusu kogudustest ei tunnistanud äsja loodud EAÕK'd õigusjärgse Eesti õigeusu kirikuna ning 1996. aasta 22. aprillil Zürichi kokkulepetest lähtuvalt tekkiski Eestisse ka Moskva Patriarhaadile alluv õigeusu kiriklik struktuur. Kahe õigeusu kiriku samaaegne eksisteerimine iseseisva riigi territooriumil on kanooniliselt vastuvõetamatu ja ei tuleks normaalsetes tingimustes kõne allagi, kuid kuna VÕK ei tunnista Eestit iseseisva riigina ega aasta 1923. aastal Konstantinoopoli poolt antud autonoomsust, ei näe VÕK ka põhjust EAÕK'd iseseisva kirikuna tunnistada. Kuna Eesti kuulub MP nn. kanoonilisse kultuuriterritooriumi koosseisu, on igati õige, et Eesti territooriumil tegutseb Moskva poolt määratud piiskop ja Eesti õigeuskliikond järgib kõigis küsimustes, kaasa arvatud kalendri osas, Moskva otsuseid.³⁵

Kalendrireformi ettevalmistamine ja läbiviimine EAÕK-s aastatel 2006 - 2012

Mõnda aega jätkus kirikuelu ebaselgele kalendrisesukohale vaatamata, kuid ühise kalendri ja ülestõusmispühade kuupäeva küsimus tõstus uuesti 2006. aastal toimunud

³³ Sõtšov, Andrei. 2004. *Eesti Õigeusu Piiskopkond Stalini ajal aastail 1945-1953* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda. 216

³⁴ Stefanus, Tallinna ja kogu Eesti metropoliit. 2015. *Liturgilise kalendri ühtsustamine*, Tallinn: Metropoolia nr 57. 2

³⁵ Papatomas Arhim. Grigorios D. 2007. *Õnnetus olla väike kirik väikesel maal - Teoloogiline tõde Eesti Õigeusu kiriku kohta* Ajalugu ja Teoloogia nr 1 Tallinn: Tallinna Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminar. 16-18

vaimulikkonna päevadel, kus Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus algatas kalendriteemalise diskussiooni eesmärgiga viia kogu EAÕK üle meletiaanlikule kalendriale.³⁶

2007. aastal toimunud EAÕK täiskogul kõnelesid kalendri teemal metropoliit Stefanus ja arhimandriit Grigorius Papathomas. Metropoliit soovis algatada debatti ja kutsus kuulajaid üles konstruktiivselt mõtlema, et EAÕK võiks liikuda ühtse kalendri ja ühiste ülestõusmispühade suunas.³⁷

Peale 2008. aastal toimunud kirikukogu, kus järjekordselt kalendriteemat käsitleti, kommenteeris üks preester olukorda järgmiselt:

“Meil on autonoomne kirik, mis ei allu Moskvale ega Konstantinoopolile, ning pühade pidamine ühel ajal teiste õigeuskirikutega on argumenteeritud, see toimib ka mujal Euroopas. Meil Eestis on aga praegu nii, et Lõuna-Eestis on vana kalender, Lääne-Eestis uus kalender ja mõned kogudused kasutavad hoopis segakalendrit. Selline olukord väikeses kirikus, et erinevad piiskopkonnad peavad pühi eri aegadel, ei ole normaalne.”³⁸

2009. aasta augustis toimunud avalikus loengus andis EAÕK metropoliit Stefanus selgelt mõista, et soovib Eestis kalendriprobleemiga jätkuvalt tegeleda ning jõuda lahenduseni, et kogu Eesti õigeusklikud võiksid jõule ja ülestõusmispühi üheagselt tähistada. 2010. aastal kutsus metropoliit kokku EAÕK vaimulikud üle Eesti, et küsimust süvenenult arutada ning 2011. aastal saatis metropoliit laiali ringkirja, milles palus kõigilt Eesti õigeusklikelt rahumeelset ja ennastsalgavat lähenemist kalendriküsimusele ning avaldas soovi samal aastal toimuval täiskogul kalendrireform hääletamisele võtta. Sama aasta 26. mail toimunud EAÕK täiskogul toimuski hääletamine, 88-st osalevast hääletusõiguslikust kogu liikmest hääletas 73 kalendrireformi poolt, 14 jäid erapooletuks ja 1 oli vastu. Kalendrimuudatus jõustus aastast 2012 ja reformi kohaselt hakati EAÕK's liikumatuid pühi pidama gregoriuse kalendri järgi ning liikuvaid vastavalt julianuse kalendriale, teisisõnu samuti nagu otsustati 1923. aasta üldõigeusklikul kongressil Konstantinoopolis. Otsus võeti vastu aga tingimusega, et seda soovivatel kogudustel lubatakse teatud üleminekuaja jooksul (mille pikkust kindlaks ei määratud) hingehoidlikel kaalutlustel

³⁶ Põld, Ülempreester Andreas. 2006. 25. ja 26. aprillil Pootsi-Kõpus toimunud EAÕK vaimulikkonna päevadel algatas metropoliit Stefanus dispuudi kalendripühade ühtlustamisest. Tallinn:Metropoolia nr 30. 4

³⁷ ibid. 4

³⁸ Loel, Rita. 2008. EAÕK vaimulikud soovivad pühadekalendri ühtsustamist. – Saarte Häääl, 23.04.2024.

Kristuse sündimise ja ristimise püha tähistada julianuse kalendri järgi, et anda kogudustele aega muutustega kohanemiseks. Veel jäid ajutiseks erandiks ka Vene piiri lähedal asuvad kogudused Seto- ja Võrumaal, kus on luba tähistada kõiki pühasid traditsiooniliselt julianuse kalendri järgi, et tagada ühtsus ja osadus teisel pool vene piiri asuvate, algselt ühte Setomaa perekonda kuuluvate kogudustega.³⁹ Ainult üks ametlik erand tehti ja selleks on Kihnu kogudus, kus järgitakse puhtalt uut ehk Gregoruse kalendrit. Kihnu kohalik rahvatraditsioon on ka arvatud UNESCO pärandisse ja kirikukalendri reformimine tähendaks, et ka kohalikke kultuuritalitlusi peaks hakkama pidama teistel aegadel. Seetõttu on Pärnu ja Saare piiskop andnud Kihnu kogudusele ametlikult ainsa erandina EAÕK's tähtajatu loa pidada ülejäänud kirikust teisel ajal.⁴⁰

3. Kokkuvõte

Eelnevast ilmneb, et 20. sajandi alguses tõstatus kalendri küsimus Eestis ja õigeusu maailmas üldiselt täie teravusega ning oluline oli selgusele jõuda, kas kirikul peaks või ei peaks olema riiklikust kalendrist erinev kalender ning kuidas seda saavutada. Eri riikides lahenes olukord erinevalt ja puudub üldkiriklik ühtsus - on neid riike, kus õigeusklikud on koos riigikalendriga täielikult üle läinud gregoriuse kalendrile (näiteks Soomes), on neid riike, kus on jäädud rangelt julianuse kalendrit järgima (näiteks Venemaal), kuid valdav enamus on riike nagu Eesti, kus järgitakse meletiaanlikku ehk reformeeritud gregoriuse kalendrit. Nii teise kui kolmanda variandi puhul tähistavad õigeusklikud kas mingit osa või kõiki pühi omal ajal, mis ei kattu ülejäänud kristliku maailma ega kehtestatud riigikalendriga. Eesti olukorra teeb eriti ainulaadseks see, et sellise väikese riigi sees nagu Eesti, ei ole õigeusu kiriku siseselt kalendri osas ühtsust ning kiriku keerulise ajaloo tõttu on EAÕKs jätkuvalt väikeseid kogukondi, kus tähistatakse pühi omadel aegadel kohalikust kultuuritraditsioonist sõltuvalt. Paralleelselt järgitakse kolme erinevat kalendrit.

³⁹ **Stefanus**, Tallinna ja kogu Eesti Metropoliit. 2015. *Liturgilise kalendri ühtsustamine*, Tallinn:Metropoolia nr 57. 2

⁴⁰ Intervjuu ülempreester Mattias Palliga, intervjuu kuupäev 23.02.2024

II osa. Empiiriline uurimus - eesti õigeusklike teadlikkus kirikukalendri problemaatikast ja kirikukalendri mõju õigeusklike usulisele praktikale

Kirikukalendri mõtestamine ja kasutamine erineb EAÕK siseselt ja vaatamata kiriku juhtkonna püüdlustele ühtsuse suunas, on olukord eri paikades erinev. Järgnevas töös osan esitan ja analüüsin välitööde käigus kogutud empiirilisi andmeid eri kogudustest üle Eesti.

1. Metoodika

Lähteandmete kogumiseks otsustasin poolstruktureeritud intervjuu kasuks, kuna uurin kohaliku kultuuri ja tavade segunemist õigeusu traditsiooniga, mis nõuab teema süvitsi käsitlemist. Sellega kaasneb ka spetsiifiline sõnavara, mis ei pruugi näiteks struktureeritud intervjuus esile tulla, kuna ükskõik kui hästi küsimused sõnastada, võivad inimesed valesti aru saada ja tulemuseks on ebatäpsed või tõlgendamatud andmed. Poolstruktureeritud intervjuu annab informandile piisavalt vabadust tuua sisse uusi teemasid ja teadmisi ning selle käigus on võimalik küsida täpsustust vestluse käigus üles kerkinud teemade kohta, mida ma uurijana ei oleks osanud tõstatada. Lähtusin intervjuude läbiviimisel informantide enda kõnestiilist ning kuulasin empaatiliselt ja kaasatult, juhtides vestlust tagasi teema juurde vaid siis, kui vajalik.

1.1. Valim

Kuna tegemist on kvalitatiivse uurimisega, mis illustreerib eesti õigeusu kultuuriruumi sees esinevat mitmekesisust, olen valimi koostanud eesmärgipäraselt⁴¹, lähtudes intervjuueeritavate valimisel eeldusest, et intervjuueeritavad kuuluvad/peavad ennast kuulvaks kindlasse kogudusse ja on regulaarselt kirikus käivad koguduse liikmed, kes suudavad enda koguduse tavasid ja traditsioone piisaval määral esindada.

Sobivate intervjuueeritavate leidmiseks kasutasin isiklikku suhtlusvõrgustikku (sain abi oma vanematelt) ja võtsin ühendust EAÕK vaimulikega, et leida koguduse liikmed, kes suudaksid esindada ja kirjeldada ka koguduse tavasid ja traditsioone.

Algselt olin planeerinud läbi viia vahemikus 10-12 intervjuud, kuid ajanappuse tõttu õnnestus läbi viia 9 intervjuud. Kvalitatiivsete uurimuste valimi koostamise juhistes on harva selgelt välja toodud, mis on piisav kogus informante ning soovitatakse hoopis lähtuda

⁴¹ **Õunapuu**, Lembit. 2014. *KVALITATIIVNE JA KVNATITATIIVNE UURIMISVIIS SOTSIAALTEADUSTES* Tartu Ülikool. 143-144

“teoreetilise küllastatuse” põhimõttest. Lähtusin oma valikus 2006. aastal läbi viidud uurimusest (Guest, Bruce ja Johnson), kus seda teemat põhjalikult käsitleti ja jõuti järeldusele, et valim küllastub 6-12 informandi andmeid analüüsid⁴². Sellest järeldasin, et 9 informanti võiks olla piisav töö eesmärgi täitmiseks ja vajaliku variatiivsuse saavutamiseks.

1.2. Intervjuu küsimustiku koostamine

Olin kindlal seisukohal, et soovin uurida just kalendriproblematikat õigeusu kirikus, kuid ei olnud täpselt kindel, mis laadi andmeid ma otsin ja mida kavatsen nendega peale hakata. Teema kohta rohkem lugedes hakkasid tekkima mõtted, mida järk-järgult kirja panin. Tulemuseks oli organiseerimata seosetu küsimuste jada. Seejärel proovisin küsimustikule ise vastata, et saada ettekujutus, mislaadi vastuseid võiks eeldada. Sealt edasi pöördusin juba juhendaja poole.

Koostöös juhendajaga panin paika intervjuu küsimustiku struktuuri, teemad ja järjekorra oma uurimisteamast ja hüpoteesist lähtudes. Kuna ma ei soovinud taotleda eetikakomitee luba, siis püüdsin sõnastada küsimused viisil, et need ei käsitleks nn eriliigilisi andmeid - inimeste religioosseid tõekspidamisi ega usuelu. Keskendusin inimeste praktilisele igapäevaelule ja harjumustele, nende teadmistele kalendrist. Sealt edasi sõnastasin täpsed küsimused ja tegin vastavalt juhendaja soovitudele parandusi ja täpsustusi.

Sõnastasin uurimustöö hüpoteesi, mis oli aluseks intervjuu küsimustiku välja töötamisele:

Inimeste teadlikkus kirikukalendrist ja sellega kaasnevast probleemast õigeusu kirikus on linnakogudustes suurem kui maapiirkondades. Seevastu inimeste igapäevases elus mängib kirikukalender olulisemat rolli traditsioonilistes maakogudustes, kus elu sõltub rohkem ümbritsevast looduskeskkonnast ja maatöödest. Samuti on väikesed kogukonnad rohkem mõjutatud kohalikest traditsioonidest ja tavadest ning muudatuste sisseviimiseks läheb rohkem aega.

Valmis intervjuuküsimustikuga viisin läbi prooviintervjuu ühe õigeuskliku peal, tema tagasiside ja kogutud andmete põhjal täiendasin veel küsimustikku ja muutsin sõnastust. Selle intervjuu tulemusi ma siin töös ei kasuta, sest intervjuueritav ei vastanud kindlasse kogudusse

⁴² Guest, Greg. Bunce, Arwen. Johnson, Laura. 2006. *How Many Interviews Are Enough?* Sage Publications: Field Methods Vol. 18. 77-79.

kuulumise kriteeriumile, kuna käib regulaarselt erinevates kogudustes ja ei pea ennast kindlalt ühtegi kogudusse kuuluvaks. Prooviintervjuu eesmärk oli aru saada, kas intervjuu on loogiliselt üles ehitatud ja käsitleb kõiki uuritavaid teemasid. Samuti soovisin enne välitöö alustamist ühe korra intervjuu protsessi “läbi mängida” ja teada saada, mis võivad olla teemad, mis esile kerkivad ja küsimused, mida minult võidakse küsida jne.

1.3. Andmete kogumise ja säilitamise protsess

Kuna minu uurimisteema puudutab ühte kirikuelu valdkonda, siis vaatamata sellele, et valisin intervjuude sihtgrupiks kiriku ilmikliikmed, keda intervjuueerisin kirikuvälises kontekstis, pidasin ikkagi oluliseks kirikut sellest teavitada. Enne välitööde alustamist küsisin uurimuse läbiviimiseks luba ja õnnistust EAÕK kõrge stipendiumiga metropoliidi Stefanuse käest, mille ma ka sain. Seetõttu oli mul ka lihtsam suhelda kohalike vaimulikega ja ilmikliikmetega ning võisin olla kindel, et ma ei pane kedagi ebamugavasse olukorda.

Nii palju kui võimalik, proovisin intervjuusid läbi viia füüsiliselt kodudes, kuskil neutraalses asukohas (nt kohvik või muuseum) või kohalikes kirikutes peale jumalateenistust, see omakorda eeldas palju mööda Eestit ringi sõitmist. Siiski olin sunnitud ühe intervjuu läbi viima veebi teel (Microsoft Teams) ja ühe intervjuu viisin läbi Whatsappi audiokõne teel, seda puhtpraktilistel põhjustel, kuna intervjuueeritavad asusid teises Eesti otsas ning ilmastikuolude tõttu ei olnud külaskäik saartele ja Eesti kaugemasse otsa võimalik ega otstarbekas.

Intervjuudel oli mul kaasas sülearvuti täpsustavate märkmete tegemiseks ning telefon intervjuude lindistamiseks. Kuna eri kogudustes ja eri traditsioonides võib ühe ja sama püha kohta kasutada mitut eri nime ning olenevalt kasutatavast kalendrist ei pruugi kuupäevad alati kattuda, pidasin vajalikuks jooksvalt intervjuu käigus enda jaoks märkmeid teha, et pärast lindistuste transkribeerimisel ei jääks midagi arusaamatuks.

Enne intervjuud selgitasin informandile oma tausta ja töö eesmärgi ning vastasin võimalikele küsimustele. Kõik intervjuud toimusid enam vähem planeeritud struktuuri kohaselt, kuid küsimuste järjekord võis erineda, kuna osad informandid andsid jooksvalt jutu käigus vastuse mitmele küsimusele. Informandid olid väga avatud ja valmis antud teemast kõnelema ning kõik intervjuud sujusid meeldivalt ja rahulikus meeleolus vaatamata teemaga seotud vastuoludele. Intervjuude keskmiseks kestuseks oli tund aega. Peale intervjuude lõppemist ja lindistamise lõpetamist said informandid veel küsimusi küsida ja arutasime natuke kalendri

teemal. Selleks ajaks tundsid informandid ennast ka pisut mugavamalt, et minu uurimuse kohta põhjalikumalt küsida.

Intervjuud kustutasin kohe peale transkriptsiooni valmimist. Transkriptsioonid on salvestatud pseudonümiseeritud kujul privaatsesse Google Drive kausta.

1.4. Andmete analüüsimine ja korrastamine

Selleks, et paremini uurimustöö konteksti ja välitöö tulemusi mõista, pidasin vajalikuks saada sisendit EAÕK vaimulikukonnalt. Minu suureks rõõmuks oli EAÕK ülempreester Mattias Palli lahkelt nõus mulle intervjuu andma, temaga arutasime pisut vabamas vormis kalendriproblematikat nii ajaloolises kontekstis kui ka tänapäevases õigeusu maailmas ja eesti õigeusu traditsioonis üldisemalt. Sain ülevaate kalendri koostamise põhimõtetest ja reeglitest ning selgema arusaamise, kuidas intervjuu tulemusi tõlgendada, samuti soovitas ta allikaid esimese osa kirjutamiseks ja teemasid, mida sisse tuua.

Uurimuse eesmärgiks oli mõista, mida inimesed teavad ja arvavad kalendrist ning mil määral see nende igapäevaelu mõjutab. Intervjuudest transkribeerisin sõna-sõnaliselt kõik oma töö teemat otseselt puudutavad lõigud, lisades juurde selgelt eristatult oma kommentaare ja seletusi ning panin kirja üldised mõtted. Sealt edasi hakkasin andmeid korrastama ja kategoriseerima vastavalt teemadele, otsides kategooriaid, mille alla vastuseid koondada, et tekiks ühine formaat. Hüpoteesist lähtudes eristasin kaks gruppi - suuremate linnakoguduste esindajate ja traditsiooniliste maakoguduste esindajate vastused.

Olen andmete kogumisel lähtunud kahest peamisest küsimusest, millele vastust otsin:

1. Kui palju ja mida teatakse kirikukalendrist ja seda ümbritsevast problematikast ning kiriku ametlikust seisukohast ja mil määral seda oluliseks peetakse? Mida teatakse kalendrireformist ja selle põhjustest?
2. Mis rolli mängib kalender EAÕK (regulaarselt kirikus käivate) ilmkliikmete igapäevases elus, näiteks toitumisreeglite, puhkepäevade ja koduste tegemistega seoses? Mis olid reformijärgsed raskused ja murekohad ning milline oli mõju koguduse elule?

Sellest lähtudes olen tulemuste organiseerimise ja lihtsama analüüsmise huvides jaganud andmed kahte teemaplokki: teadlikkus ja olulisus. Igas teemaplokis toon välja kolm olulist aspekti.

Esiteks, kui suur on **teadlikkus** kirikukalendri problemaatikast ja ajaloolisest taustast ning mil määral ollakse teadlikud kiriklikul tasemel vastuvõetud otsustest ja seisukohtadest ning kui oluliseks peetakse nende järgimist. Samuti see, kust tuleb info kalendri kohta.

1. Teadlikkus kalendriproblemaatikast ja ajaloost/taustast;
2. Teadlikkus EAÕK seisukoha ja 2012. aasta reformi põhjuste/vajaduste osas;
3. Teadlikkus koguduses järgitava kalendri ja infoallikate kohta.

Teiseks, mil määral jälgitakse kirikukalendrit ning kuidas mõjutab see ilmikute igapäevaelu tegevusi ning kui rangelt peetakse kinni kalendri tähtpäevadest ja nendega kaasnevatest tavadest ja traditsioonidest - teisisõnu kalendri **olulisus** inimeste igapäevaelus. Samuti uurin, kui oluliseks peavad kogudused kindla kalendri järgimist ja millised on olnud muutused seoses kalendrireformiga.

1. Kalendrireformi mõju igapäevaelule ning muutused enne ja pärast reformi;
2. Tegevused seoses kalendriga nii kirikus kui ka väljaspool, mh. ka paastumine jms;
3. Koguduse traditsioonid seoses kalendriga.

Kuna eri informandid kasutavad kalendri kohta sõnu “uus” ja “vana” sõltuvalt oma teadmistest ja kontekstist erinevalt, siis olen täpsustusi küsides ja intervjuude põhjal teinud juurde märkmed, millisele kolmest kalendrist viidatakse, juhul kui see on selge. Näiteks võib uue kalendri all mõelda gregoriuse kalendrit või siis reformijärgset meletiaanlikku kalendrit (viimati käibebe tulnud). Samuti kui kogudus kasutas enne reformi täielikult gregoriuse ehk uut kalendrit ja reformijärgselt hakkas kasutama meletiaanlikku ehk segakalendrit, siis võib “vana kalender” viidata just gregoriaanlikule ehk uuele kalendrile aga antud kontekstis on tegemist kalendriga, mida vanasti kasutati. Märgistanud olen vastavalt (J) julianuse ehk vana, (G) gregoriuse ehk uue, (M) meletiaanliku ehk segakalendri, EAÕK’s ametlikult kasutusel oleva kalendri.

Selline jaotus aitas olulisel määral andmeid mõista ja organiseerida, et tekiks sarnane profiil kõigi informantide kohta. Siis jagasin andmed omakorda linna- ja maakoguduste gruppide vahel ja tekkis lihtsasti mõistetav ja analüüsiv andmemass.

Andmeid analüüsisin juhitud sisuanalüüsi meetodil, mis erineb laialt levinud konventsionaalsest sisuanalüüsist selle poolest, et on rohkem struktureeritud ja enne analüüsi alustamist olen loonud teatavad ootused, mis sorti mustreid võin tulemustest leida. Käesoleva

uurimuse puhul lähtun ma peamiselt püstitatud hüpoteesist, kuid ka töö esimesest osast (ajalooline raamistik) ning intervjuust ülempreester Mattias Palliga. Sellest lähtudes on koostatud ka intervjuu küsimustik⁴³, kus lisaks avatud lõpuga küsimustele esineb suunatud küsimusi, kus proovin tuvastada selgeid sarnasusi ja erinevusi intervjuueeritavate gruppide seas.⁴⁴ See on eesmärgipärane, sest antud uurimisküsimused ja hüpotees eeldavadki kindlat tüüpi vastuseid. Seega saab öelda, et suunavate küsimuste kasutamisega ei muutunud tulemused sisuliselt, vaid ainult vormiliselt, et neid oleks hiljem lihtsam analüüsida.

1.5. Intervjuueeritavate andmed

Antud töös kasutan 9 intervjuueeritava käest kogutud andmeid, esitades iga informandi kohta järgmiseid andmeid: sugu, vanus, asukoht, haridustase, kiriku liikmelisus. Kuna uuritav teema on vastuoluline, pidasin seda parimaks variandiks, et saada võimalikult tõetruusid andmeid ilma kellelegi ebamugavusi tekitamata.

Asukoha all pean silmas, kas tegemist on maa- või linnakogudusega ning ei nimeta spetsiifilist kogudust ega asulat/linna, kus intervjuueerija asub.

Kiriku liikmelisus viitab sellele, kuidas on inimene õigeusu kirikuga seotud ja kui kaua on ta liige olnud. Antud info küsimine oli mõeldud intervjuu sissejuhatuseks, et intervjuueerija saaks ennast “soojaks rääkida” ja tekiks usaldus intervjuueerija vastu, kuid kuna saadud info aitas paremini mõista ka vastaja tausta ja üldist konteksti, otsustasin selle lisada informantide profiili juurde.

Ülejäänud andmed ei ole tingimata relevantset tulemuste tõlgendamise suhtes, kuid on informantidele selle töö kontekstis profiilide loomise huvides siiski vajalikud. St. ma ei oodanud, et leian (ja ka ei leidnud) selgeid seoseid vanuse, soo või haridustaseme osas kalendrisesukohtade või -teadlikkuse kontekstis. Nii väikese valimi puhul on see ka igati ootuspärane.

Kuigi lootsin võimalikult mitmekesiste omadustega informantidelt andmeid koguda, olid sobivamad kandidaadid valdavalt naissoost ja vanemad kui 40 aastat. Seda ilmselt sellepärast, et naissoost isikud on tihti kirikueluga tihedamalt seotud ning on vabamalt valmis enda seisukohti ja kogemusi jagama. Kuna lähtusin valimi koostamisel sellest, et informandid oleksid paremini

⁴³ Vt. Lisa 1

⁴⁴ Hsieh, H.-F., Shannon, S.E. 2005. *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*. Qualitative Health Research. Vol. 15. No. 9. 1277–1288.

kursis traditsioonidega ja oskaksid ka kommenteerida näiteks 12 aastat tagasi toimunud kalendrireformi ning tuua võrdlusi koguduse elust enne ja pärast muutust, oli välistatud informandid, kes olid reformi ajal teismeealised ja noored täiskasvanud. Seetõttu ei pea ma seda informantide (näilist) demograafilist sarnasust probleemiks, vaid pigem paratamatuseks. Kuna minu uurimus ei keskendu ka niivõrd eri demograafiliste omadustega sihtgruppide, vaid pigem proovib eri koguduste traditsioone illustreerida, siis ei oma informantide sooline ja vanuseline mitmekesisus olulist mõju uurimuse usaldusväärsusele.

Informantide andmed ei ole kronoloogilises järjestuses, vaid olen need selguse huvides lihtsalt jaganud kahte kategooriasse ja juhuslikku järjekorda. Edaspidi nimetan informante tähistega M1-M5 ja L1-L4, vastavalt maakoguduste ja linnakoguduste informandid.

Tabel 1. Informantide parameetrid.

Tähis	Sugu	Vanus	Haridustase	Kogudus	Seos kirikuga
M1	Naine	50-60	Kõrgharidus	Maakogudus	Liige sünnist saati
M2	Naine	60-70	Keskharidus	Maakogudus	Liige sünnist saati
M3	Mees	50-60	Kõrgharidus	Maakogudus	Ise leidnud tee kirikusse
M4	Naine	60-70	Kesk-eriharidus	Maakogudus	Liige sünnist saati
M5	Naine	40-50	Kõrgharidus	Maakogudus	Liige sünnist saati
L1	Naine	40-50	Kõrgharidus	Linnakogudus	Ise leidnud tee kirikusse
L2	Mees	50-60	Kõrgharidus	Linnakogudus	Ise leidnud tee kirikusse
L3	Naine	60-70	Kõrgharidus	Linnakogudus	Ise leidnud tee kirikusse
L4	Naine	70-80	Kesk-eriharidus	Linnakogudus	Liige sünnist saati

Suur osa informante on eluaegsed õigeusklikud või on pikaajalised kiriku liikmed, selline valik oli tahtlik, eriti maapiirkondades, et informandid suudaksid anda infot koguduse traditsioonide kohta ja tuua välja, millised on olnud ajaloolised kalendritavad.

2. Tulemused

Järgnevalt esitan intervjuudest saadud tulemused maa- ja linnakoguduste gruppide kaupa, nende all omakorda teadlikkuse ja olulisuse teemaplokid.

2.1. Teadlikkus maakogudustes

Esimene silmatorkav asi on see, et kõik maakoguduste informandid toovad välja, et eksisteerib kaks erinevat kalendrit. Samuti kasutatakse tavaliselt kalendrite eristuseks vastandamist (M2, M3, M4), näiteks muu ühiskonna või teiste konfessioonide, näiteks katoliiklaste või luterlastega.

M3: Aga meil ei haaku (kalender) luteri ja katoliku kirikuga. Juba vanast ajast oli meil luterlastega eri kalender.

M4: Nad pidasid teisi pühi. Me teadsime, et nemad meie pühi ei pea. Neil olid jõulud millegipärast varem, ei teadnud mille pärast.

Suurem osa informante (M1, M3 ja M5) on kursis, et kiriku juhtkonnal on mingi plaan või eesmärk liikuda ühtse kalendri suunas. On ka neid (M2 ja M4), kes arvavad, et kogu kalendri reformeerimise protsess on juhuslik ja tegelikult kindlat eesmärki ei ole. 4 informanti oskab välja tuua selgeid erinevusi võrreldes reformieelse ja -järgse ajaga. Üldiselt ollakse käesoleval ajal reformi suhtes aktsepteeritaval seisukohal. Samas reformi läbiviimisel tundsid mitmed, et reform on uuendus, mida nad ei ole valmis tegema (M2 ja M5) või et see on samm tagasi (M1). Reformi olulisuse põhjusteks tuuakse välja näiteks kiriku ja õigeusu rahva ühtsuse tagamine (M1 ja M4) ning inimeste hoidmine õigeusu kirikus (M5), kui ka lihtsalt soov ühiskonnaga kaasas käia (M2). Reformi nähakse tihti negatiivses valguses, kiriku poolse järeleandmisena välisele (nt ühiskonna) survele.

M5: Kirikul kui institutsioonil on vaja, et inimesed ei läheks mujale, vaid tuleksid siia. Kirik kui teenistusasutus peab kõikidele vastu tulema, teenindama kõiki - siin ei ela ainult setud. Ma saan aru, et tahetakse minna uue (M) kalendri järgi. ... Aga see, mida sa tead, seda sa tead, ja peas võid ikka arvestada oma (J) järgi.

M2: Preester on kalendris järginud, et kirikuaeg(jumalateenistused) sellel ajal tuleks, mis pühad on.

Ollakse hästi kursis koguduses kasutusel oleva kalendriga ja teatakse, kust kalendri kohta infot saada. Tihti on preester siinkohal autoriteet, vaatamata koguduse traditsioonidele on koguduse preester see, kes kalendri kogudusse toob ja laiali jagab. Kuigi tunnistatakse, et kirikukalender on elurütmi harjumuspärane osa ja valdavalt teatakse, millal mingi püha on, lähtutakse ikkagi kalendrist kui lõpliku tõe allikast. Huvitav on siinkohal mainida, et mitmes maakoguduses (M1, M2, M5) tuleb preester kogudusele vastu, lisades pühade kalendrisse kohaliku kogukonna traditsioonilised tähtpäevad ja neile erilist tähelepanu pöörates. Tavaliselt on selleks kiriku/koguduse “nimepäev” ehk kiriku (pühitsemise) püha (M1, M2, M3) ning kohalikus traditsioonis erilisel kohal olevad tähtpäevad ja tegevused, näiteks haudade peal käimine (M4) ja hingepalvuste lugemine (M5).

M1: Kalender peab olema. Telefonis on pildistatud preestri ettevalmistatud pühadekalender (kogu aasta teenistused). Kodus on ka seinakalender.

M4: Kirkust saame välja prinditud kalendri, preester annab. ... Facebookist saame ka teada, millal järgmine teenistus on. ... Kohalik omavalitsus (vald) teeb ka samasuguse kalendri (J), pühadekalendri, et millal liikuvad pühad toimuvad. Sest kõik tegevused käivad ju selle järgi, et inimesed (väljaspool kirikut) ka teaksid, millal asjad toimuvad. ... Ja siis vahel on veel need pühad, mida inimesed ise teavad.

Kokkuvõttes saan oma andmete alusel väita, et maakogudustes on teadlikkus kalendriga seonduvatest põhiprobleemidest küll olemas, kuid lähtutakse peamiselt isiklikest või koguduse kogemustest ja ajaloost ning ei võeta arvesse laiemat ajaloolist või üle-eestilist konteksti. Koguduse igapäevastes tegemistes lähtutakse kalendrist ja sellekohane info tuleb tavaliselt preestritelt.

2.2. Olulisus maakogudustes

Kalendri mõju ja reformijärgsete muutuste pilt on koguduseti väga erinev. Valdavalt võib öelda, et seal, kus on muutusega kaasa mindud (M1, M2, M3), tuuakse positiivsena välja, et käib rohkem noori, sest paljud pühad kattuvad muu kalendriga paremini.

M1: Pärast reformi noored hakkasid rohkem kodus käima. Ma arvan, et noorte puhul läks lihtsamaks koos tähistamine.

Samas raskusi kohanemisega on just kogudustes (M4, M5), kus eelnevalt oli vana kalender väga tugevalt juurdunud ja on üleüldise kohaliku traditsiooni osa, näiteks Setomaal. Seal kogukondades tuuakse välja, et puudub ka koguduse ühtsus ja vahepeal peetakse ühte püha kas kaks korda või ei peeta üldse. Nendes kogudustes tuuakse välja, et just raskem on haakuda ülejäänud eluga ning noored käivad selle võrra vähem kirikus.

M4: Siin on ikka (peale reformi) põhiliselt vana (J) järgi. ... Noored ei saa kõikidel pühadel kirikus käia, sest kirikukalendri pühad satuvad tihti tööpäevadele ja käivad ikka need, kes saavad. Peamiselt vanemad inimesed.

M5: Siin koguduses aeg ajalt räägitakse, et hakkame seda püha pidama selle kalendri järgi. Siis kes tahab, kes ei taha. Ja siis tuleb kokku leppida, seda peame uue (M) järgi ja seda peame vana (J) järgi. ... Minu pärast pidagu siis kirikus ükskõik mis kuupäeval. Mind on nii õpetatud ja keegi ei saa minul käskida ära kustutada seda, et 28. august on maarjapäev.

Oma igapäevategemistes võetakse kirikukalendrit arvesse ka kirikuväliselt ja tegevusi planeeritakse selle alusel. Kuna maal on side loodusega vahetum, siis on säilinud ka teatavad pärimuslikud traditsioonid, mida tõlgendatakse läbi kirikukalendri. Igas koguduses mainitakse talguid ja heakorratöid kirikus ja kiriku territooriumil enne suuremaid pühi. Tuuakse välja ka paastumist ja selle olulisust, kuid see ei ole nii range ja pigem lähtutakse kavatsustest ja püüdlustest selle taga. Näiteks kui tervislikel põhjustel ei ole võimalik paastus osaleda, siis on see igati aktsepteeritud.

M2: Me paneme oma plaanidesse kõik selle kalendri - oma aja planeerimised ja asjad, ikka arvestad sellega. Vaatad kas jääb nädala sisse või nädalavahetusele. Pigem on keelud, mida ei tehta. Suurte pühade ajal ei tehta mitte midagi (tööd). Maarjapäeval heina niitmine, loodusele liiga tegemine, murdmine ja lõikamine - need on väga tähtsad (et ei tehtaks). Mõeldakse, kuidas on vanasti tavaks olnud - kuhu see tuhk viiakse, millal küntakse.

M3: On olemas suur paast ja natuke väiksem paast enne jõule, neid väiksemaid paaste ma ei ole endale teadvustanud, et võiks tähistada; näiteks paastu perioodil olen vaadanud ma seinakalendrit, et millal võib mida süüa jne; paastukalender on ideaal mille poole püüelda, aga nii täpselt ma seda veel ei jälgi.

M5: Toidud ja kõik, mis seal on laual ja mida ei ole, me tähtsustame seda üle. Ma arvan, et papp ikka tuletab meelde (paastumist). Sööma peab seda, mida on võimalik süüa (tervise pärast) ja kui on midagi süüa. Aga meie teame, et patt ei ole mitte see, mis sa suhu paned, vaid see, mis suust välja tuleb.

Iga kogudus on omanäoline ja kalendripühased mõtestatakse läbi kohaliku traditsiooni ja pärimuse. Õigeusu kalendris on peaaegu iga päev mingit sorti püha ja igal kogudusel on omad tavad sõltuvalt kohalikust pärimusest ja ajaloost ning selged on ka seosed rahvakalendriga. Mõnes koguduses paistab, et preester lähtub koguduse tavadest ja soovidest jumalateenistuste planeerimisel. Üleüldiselt on kogudused informeeritud ja segadust esineb vaid eri kalendrite samaaegse kasutamise juhtudel.

M2: Preester on kalendris järginud, et kirikuaeg (jumalateenistused) sellel ajal tuleks, mis pühad on. Kalender on sätitud selle koguduse järgi. Tähistamine on seotud kohtadega ja oma külade asjadega, mida võibolla teised ei tähista, sest see tähtpäev ei ole nii tähtpäev - jakapäevad⁴⁵⁴⁶ näiteks.

⁴⁵ Jakapäeva nimetus tuleb rahvakalendri jaagupipäevast, mis on kirikukalendris apostel Jaakobuse päev, 25. juuli. Kuid Setomaal on eesti rahvakalender ja vene kirikukalender segunenud jaagupipäev on sisuliselt kattunud uue kalendri eeliapäevga (2. august). Nii on eeliapäevast saanud kohalikus pärimuses jakapäev, mida tähistatakse 2.augustil.

⁴⁶ Hiemäe, Mall. 1985. *Eesti Rahvakalender IV*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. Tallinn: Eesti Raamat. 231-233

M5: Jakapäeval on väga oluline, et papp tuleks meile siia tsässonasse. Kuna teenistust ei ole, siis oli vaja korraks saada kokku. Papp tuleb igale poole kuhu sa teda kutsud. Vahet ei ole, ei pea ju suur kirik olema. Isegi kui papp ei tule, võime ise omapäi (tähistada). Jakapäev on meie jaoks lihtsalt jäänud oluliseks. ... Minu jaoks on see (jakapäev) olulisem kui jõulud.

Kalendri roll igapäevaelus on maakogudustes suur ning sellesse suhtutakse tõsiselt. Kalender on autoriteetne traditsiooni kandja ja selle mõju koguduse liikmetele on vaieldamatu, kuid esineb kohalikke erisusi.

2.3. Teadlikkus linnakogudustes

Linnakoguduste informandid on laialdaste teadmistega ajaloost ja hästi kursis kalendri probleemaatikaga, osatakse tuua välja näiteid eri riikidest ja ka Eestis valitsevat olukorda kirjeldada. Linnakogudustes oskasid mõned informandid (L1, L2) välja tuua kõik kolm kalendrit ja seletada Eesti kalendriprobleematikat. Samas isegi kõige paremini informeeritud intervjuueeritav (L2) tõi välja, et tähtpäevade liikumise süsteem ja loogika tekitab ikka pisut segadust ka vaatamata sellele, et on teema kohta lugenud ja iseseisvalt uurinud.

L2: Aga miks uue kalendri paasa (ülestõusmispühad) ja vana kalendri paasa liiguvad, ma ei saa täpselt aru. Ma ei saa isegi täpselt aru, millest ma aru ei saa. ... Kui nii edasi läheb, siis paasa nihkub nii, et peeterpauli paast kaob ära ja jääb veel päevi puudugi.⁴⁷

Linnakoguduste esindajad on kõik teadlikud EAÕK ametlikust seisukohast ja valdavalt ka nõustuvad põhjustega. On selge, et erinevate kalendrite kasutamine teeb muret ka kogudustele, kus reformiga koheselt kaasa mindi (L1, L4) ja uue süsteemiga kohaneti. Kuid vana kalendri kasutajaid on ka linnakogudustes seas (L3). Reformi kirjeldatakse negatiivse ühiskonna muutustele vastu tulemisena ja vastandatakse uusi kalendreid (G ja M) "õigeusu kalendrile" (J).

⁴⁷ Peeterpauli päevale (29. juuni) eelnev paast, mis algab 8 päeva pärast nelipühi ja kestab 29. juunini

L1: Reformi on vaja, et väikesel Eestil oleks ühtne kalender, praktilistel kaalutlustel. Et preester peaks tähistama ülestõusmispühaid ja siis minema kõrvalkogudusse, kus on alles suur paast, see on absurd.

L3: Uus (G) kalender seostub mul 25. detsembriga ... Ma seda (uut kalendrit) ei tunnista, mispärast me peame inimestele vastu tulema? See püha tuleb ikka siis, kui ta õigeusulistel tuleb, ja ükski asi ei veena mind ümber. Meie kogudus tähistab ikka õigeusu kalendri (J) järgi.

Linnakogudustes ei esine segadust selles osas, mis kalendrit järgitakse või kust kohast info tuleb. On selge süsteem ja infovahetus toimub sujuvalt. Üldjuhul on linnakogudused ühtselt üle läinud segakalendri (L1, L2, L4) ja nende info tuleb otse piiskopilt või preestrilt. Samuti nimetatakse ka EAÕK kodulehel olevat kalendrit. Kuid on ka linnakogudusi, kus järgitakse küll reformeeritud kalendrit, kuid sellega paralleelselt on kasutusel ka vana (L3), nendes kogudustes tuleb mingi osa koguduseliikmete kalendri info venekeelsetest allikatest, peamiselt MP kanaleid pidi.

L1: Piiskopi poolt tuleb täiskalender, kuna me tähistame kõike, siis meil on vaja väga põhjalikku kalendrit. See on ka internetis üleval EAÕK kodulehel. Sinod koostab ja piiskop jagab kogudusele ja annab loa välja printida.

L4: Iga kuu teenistuste ja pühade plaan prinditakse välja ja pannakse kirikusse sisse ja välja seinale. ... Diakon postitab ka Facebooki ja muidugi preester ütleb iga teenistuse lõpus eesti ja vene keeles, millal on järgmine teenistus. Sest meil käib ka palju venelasi ja ukrainlasi.

L3: Ma internetist vaatan, kuidas Moskva teeb, samuti veebientsüklopeediast. Vene keeles on väga häid saite, näiteks sait azbuka verõ⁴⁸ pühakute elulugude jaoks. ... Kodus on venekeelne seinakalender⁴⁹, kus iga päeva pühakud.

⁴⁸ azbyka.ru

⁴⁹ MPEÕK välja antud.

Linnakoguduste teadlikus kalendriproblemaatikast ja ajaloost on põhjalik ja paistab, et neid teemasid on kogudustes üksikasjalikult arutatud. Samuti ollakse hästi kursis reformi põhjuste ja vajadusega ning paigutatakse see laiemasse konteksti. Info tuleb valdavalt vaimulike käest või ametlikest allikatest, vähem toetatakse traditsioonile.

2.4. Olulisus linnakogudustes

Kaks linnakogudust (L1, L2) järgisid juba reformieelselt segakalendrit, seega neid reform otseselt ei mõjutanud. Ühes koguduses (L4) oli enne reformi kasutusel uus kalender (G), seega üleminek oli suhteliselt sujuv ja praeguseks on koguduse elu täielikult reformeeritud kalendri põhjal. Ühes koguduses (L3) mindi üle vana kalendri pealt, kuigi üleminek ei ole veel täielik, kogudus pole täielikult loobunud ka vanast kalendrist. L4 kirjeldab esialgset segadust reformi vajalikkuse osas, kuid toob välja, et põhjuseid seletati kogudusele ja kõik said aru.

L4: Meil oli uus (G) kalender juba enne reformi, seega meid see väga ei mõjutanud. ... Üleminek oli sujuv, alguses oli ikka segadus, aga kui saime aru, et see on selleks, et õigeusu maailmas oleks ühtsus, siis sai asi selgeks. Sama kalender(M) on ju Kreekamaal ja Gruusias ja igal pool õigeusu maades.

L3: Peame uue (M) kalendri järgi, aga samal ajal kogu aeg vana kalender (J) ka taustal. 25. detsebril on jumalateenistus ikka, tähistame Püha Spiridoni mälestuspäeva.

Linnakogudustes on kalendri mõju igapäevaelule samaväärselt suur kui maakogudustes. Mainitakse paastumise olulisust (L1, L3, L4), kuid tuuakse ka välja, et paastuma peab nii, et see ei oleks tervisele kahjulik ning et ennekõike on see vaimne praktika. Samuti arvestatakse töö juurest puhkuse võtmisel just kiriku tähtpäevadega ning kogu koguduse jumalateenistuseväline tegevus toimub samuti kalendri alusel. Kalendri järgi määratakse talgute ja heakorratööde tegemise ajad, näiteks kiriku seest ja ümbert korrastamine, koristamine, muru niitmine või lume rokimine.

L1: Talgud, suure paastu talgud. Lume koristamine, niitmine jms, käivad alati ka pühade rütmis, enne tähtpäevi tehakse. Töö juurest puhkuste võtmine ja kirikuväline elu on kalendriga seotud. Rangelt pean kinni suurest paastust ja jumalaema uinumise paastust, jõulupaast oleneb.

L3: Kõik käib kalendri järgi, väga rangelt. Paast ei ole mitte ainult füüsiline, vaid vaimne tegevus. ... See kalender on meile aluseks.

L4: Eks ikka suuremad koristused ja puhastused on enne pühasid, see on ju tavaline. ... Nädala sees käib lihtsalt vähem rahvast, kui on näiteks ülestõusmispühad, siis inimesed ikka võtavad puhkuse suureks nädalaks ja näiteks, kes on haiglas tööl, teevad oma tunnid ette ära, et saaks suurel nädalal puhata. ... Preester ikka ütleb, et noored paastugu, aga vanematel inimestel on rohud ja asjad, seega ei saa nii rangelt paastuda alati. Oluline on just see, mis hinges toimub, mitte see füüsiline.

Koguduste traditsioonid on mitmekesised ning iga kogudus paistab olevat omanäoline. Küll aga on selge, et iga koguduse tavad on kujunenud just koguduse ilmikliikmete ja vaimulike järgi. Osad kogudused (L1 ja L3) toovad välja, et pühasid tähistatakse alati õigel päeval, isegi kui need satuvad keset nädalat tööpäevadele. Samas L2 kirjeldab suuremat vastutulelikkust koguduse vajadustele, näiteks pühade tähistamise “nihutamist” nädalavahetustele ja jumalateenistuste ühtlast pikkust. Ühes koguduses (L4) on traditsioonilised tavad uuesti esile kerkinud ja neid tähistatakse vastavalt kirikukalendrile.

L1: Meie teeme alati õigel päeval, kui on nädala sees, siis tähistame nädala sees.

L2: Kogudusel on omane, et nädala sisse jäävaid pühi nihutatakse nädalavahetusele, et kui rahvas nädala sees ei saa tulla siis on võimalik nihutada nädalavahetusel poole. ... Preester hoolitseb selle eest, et olenamata pühast oleksid teenistused sarnase pikkusega, nt 1.5 tundi. Et oleks stabiilsus ja inimesed oskaksid arvestada.

L4: Meil on näiteks viljade pühitsemine oktoobri esimesel või teisel nädalal. Kõik toovad oma toidud, moosid, saiad vms kirikusse ja siis pühitsetakse. Seda teeb preester igal pool oma

maakogudustes ka. ... Samuti on viimasel ajal mee pühitsemine augusti alguses, selline vana traditsioon on uuesti esile kerkinud. See on just seotud looduse kalendriga ja tegelikult rahvatraditsioon.

Ka linnakogudustes on kalendri mõju igapäevaelule suur. Nii koguduste kirkuvälised tegemised kui ka ilmikliikmete igapäevaelu on kirikukalendrist tugevalt mõjutatud ja seda teadvustatakse riigikalendrist eraldiseisvana. Samuti esineb linnakogudustes siiski mitmekesisust traditsioonide ja tavade osas, kahte täiesti sarnast kogudust ei õnnestunud leida.

3. Diskussioon ja järeldused

Kokkuvõtteks pean tõdema, et mul ei õnnestunud oma hüpoteesi läbivald tõestada: kuigi võib öelda, et linnakogudustes on teadlikkus kalendri ajaloost ja problemaatikast põhjalikum, ei ole märkimisväärset erinevust kalendri olulisuses ilmikliikmete igapäevaelule. Kõik uuritavad kogukonnad peavad kirikukalendri järgimist tähtsaks igapäevaelu osaks ja seda võetakse arvesse ka täiesti kirikuväliste tegevuste planeerimisel. Sellest võib järeldada, et õigeusklike identiteet seostub tugevalt kalendriga ning õigeusklik olemine ei piirdu ainult pühapäevadega, vaid on kooskõlas ülejäänud elu ja tegemistega. Seda on näidanud ka teised Eests tehtud uuringud⁵⁰.

Samas on ootuspärane, et linnakogudused, mis on tavaliselt suurte muutuste keskmes, on teadlikumad ajaloost ja sellest, miks ja kuidas asju tehakse ja otsustatakse. Samuti on tihti otsuste vastuvõtjad linnades, kus asuvad piiskoppide kogudused ja seetõttu on nad paremini informeeritud.

Esimene silmatorkav asi on see, et kõik maakoguduste informandid toovad välja, et on kasutusel kaks erinevat kalendrit. Seda ilmselt seetõttu, et üheski koguduses ei ole kolme eri kalendrit kasutusel olnud ning ajaloolise taustaga ei olda nii hästi kursis, tavaliselt räägitakse reformieelsest ja reformijärgsest kalendrist.

Samas linnakogudustes mainitakse mitmel juhul kolme eri kalendrit. Selle põhjuseks võib olla just nimelt see, et Eesti kirju ajaloo tõttu on kalendrivahtused olnud sagedased ja muutused on jõudnud kõige kiiremini linnakogudustesse, sellest ka suurem teadlikkus. Samuti mitmed linnakogudused (taas)avati peale Eesti taasiseseisvumist ning seega puudus ajalooline järjepidevus või see oli katkenud. Seetõttu pidid kogudused teadlikumalt otsustama, mis kalendriga jätkata ja ilmselt esines selleteemalisi diskussioone rohkem. Maakogudustes seevastu tehti nii, nagu oli juba pikalt varem tehtud, kalendritraditsioon koos kõige sellega kaasnevaga kandus edasi perekonna ja kogukonna kaudu.

Seal, kus on reformiga kaasa mindud, tuuakse välja ka selle positiivseid mõjusid, kuigi ei pruugita otsusega täielikult nõustuda. See omakorda näitab usaldust kiriku juhtkonna suhtes, mida on ka intervjuude käigus võimalik tajuda.

Suur kontrast esineb linna- ja maakoguduste vahel kalendrireformi teema käsitlemisel. Maakogudustes on tihti konflikt traditsiooni ja kiriku seisukohtade vahel, seal hoitakse

⁵⁰ **Eek**, Liina. 2015. *Õigeusu kese eestikeelse õigeuskliku silmis: ühe kvalitatiivse uuringu tulemused*. Mäetagused Nr. 60. 116

tugevamini kinni tavadest ja kommetest. Kuna ka preester on tihti kogukonna osa, ei ole mõeldav, et ta koguduse soove ei kuulaks ning pigem on ta nende suhtes järeleandlik. Sellist lähenemist toetab ka intervjuu ülempreester Mattias Palliga, kus ta selgitab, et oluline on kiriku ühtsus ja tuleb anda kogudustele aega muutustega kohanemiseks. Samuti selgitab ta, et õigeusu kirikus toimuvad muutused aeglasemalt ja on täiesti normaalne, et sellise suure otsusega läheb kaua aega. Lisaks ütleb ta veel järgmiselt:

“Ükski kalender ei ole ju olnud alati puhas loodusnähtus. See on alati see, kuidas inimene seda kujutab ja enamasti hakkavad toimuma loodusnähtustele lisaks ka inimlikud mõjurid. Nii on kirikukalendriga ka, see on alati olnud tinglik ja seda võivad inimesed ise otsustada.”⁵¹

Praeguseks on EAÕK kalendrireformist möödunud pisut üle 12 aasta, samas 22 aastat kestnud Eesti Vabariigi esimese isesiesvuperioodi ajal ei suudetudki osades kogudustes uut kalendrit kehtestada.

Nagu ka töö esimese osa kirjanduse põhjal võib eeldada⁵², on peamine vastuseis kalendrireformile traditsioonilistes kogukondades, peamiselt maapiirkondades (nt Setomaal). Kalendritraditsioon kandub põlvest põlve edasi ja see on muu elava traditsiooni osa, selle muutmine lõhuks koguduste jaoks pärandit ja seetõttu võetakse põhimõtteline vastuseis igasugustele muudatustele.

Intervjuudest tuleb ka välja see, et kogudustes ei nähta vajadust kalendrit reformida. Seda kinnitavad ka teiste uurijate tulemused – mis kord on juba identiteedi ja kohaliku traditsiooni osaks võetud, seda ei taheta enam muuta ega ära anda, tekib tugev vastandus “meie” ja “teiste” kultuuri vahel.⁵³ Õigeusk on kohaliku traditsiooni osa ja seda ei tajuta millegi üleilmsena ning seetõttu ei pruugi ka olla nii oluline, et oleks samamoodi nagu Kreekas või kuskil veel kaugemal. Samas kui linnakogudustes on lähenemine teistsugune, tajutakse tugevamat sidet emakirikuga, Konstantinoopoli patriarhaadi ja teiste õigeusumaadega, nähakse vajadust ühtsuseks ja ollakse vastutulelikud.

⁵¹ Intervjuu ülempreester Mattias Palliga, intervjuu kuupäev 23.02.2024

⁵² Rimestad, Sebastian. 2011. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917-1940)*. 196-197

⁵³ Kattai, Ulla 2006. *Setode identiteedikontseptsioonidest oma-võõra vastanduses*. Hortus Semioticus 1. 238–241

Olenemata sellest, kas järgitakse vana või reformeeritud kalendrit, peavad kõik kogudused seda oluliseks ja oma tegevusi planeeritakse vastavalt. Nii minu andmete kui varasemalt läbi viidud uurimuste põhjal on ilme, et õigeusklikud peavad regulaarset kirikus käimist väga oluliseks, vastupidiselt mitmetele teistele kristlikele konfessioonidele Eestis, kus religioon on liikumas institutsionaalselt tasandilt privaatsfääri.⁵⁴ Seetõttu on ka selge, miks kalendriküsimused kogudustele rohkem korda lähevad – kirikukalender ei ole mitte ainult formaalsus, vaid mõjutab väga suurel määral regulaarselt kirikus käivate õigeusklike igapäevaelu plaane ja korraldust ning seega on kõik kalendri küsimused ka väga praktiliste tagajärgedega.

Kui võrrelda traditsioonide tähtsustamist kogu elu kiriku liikmed olnud informantide ja iseseisvalt kirikuga liitunud informantide puhul, siis ilmneb, et seos on selgelt tuvastatav. Need informandid, kes on sünnist saati kiriku liikmed olnud, rõhutavad kalendri sidet traditsiooniga ning tähtsustavad traditsiooni säilitamise olulisust. Samas informandid, kes on leidnud tee kirikusse iseseisvalt, on neutraalsema hoiakuga ning suudavad kalendrit ja sellega seostuvaid muudatusi käsitleda objektiivsemalt ega näe vastuolu kalendri reformimise ja traditsioonide säilitamise vahel.

Siit joonistub välja huvitav muster – nimelt peaaegu kõik maakoguduste informandid (neli informanti viiest) on õigeusu kiriku liikmed sünnist saati, kusjuures see informant, kes ei ole kiriku liige sünnist saati, on ikkagi terve elu elanud õigeusu kogukonnas, kuid alles täiseas lasknud ennast ristida. Samas kui peaaegu kõik linnakoguduste informandid (kolm informanti neljast) on leidnud tee kirikusse iseseisvalt. Sealjuures on oluline välja tuua, et kõik informandid tunnevad tugevat sidet õigeusu kiriku ja oma kogudusega. Küsimus sünnijärgsest õigeusku kuuluvate ja hiljem õigeusuga liitunute erinevast osakaalust linna- ja maakogudustes ning seda mõjutavatest teguritest vääriks põhjalikumalt käsitlemist, näiteks tulevate TÜ usuteaduskonna uurimistööde raames.

⁵⁴ **Altnurme**, Lea 2012. *Mida võiks kirik teada eestimaalaste individuaalsest religioossusest*. Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu. 208-209

Kokkuvõte

Ajalooliselt on õigeusu kirikus laialdaselt kasutusel olnud kolm kalendrit, mis on oma nime saanud kalendrireformi algatajate järgi - Julianus, Gregorius ja Meletius. Kuna õigeusu kirikud on territoriaalsed kirikud, millel puudub üleilmne keskne juhtimine, on igal kohalikul kirikul võimalik ise otsustada, millist kalendrit järgida. Seetõttu on tänapäevani õigeusu maailmas paralleelselt kasutusel kõik kolm kalendrit. Eesti on haruldases olukorras, kus kõik kolm kalendrit on kasutusel suisa ühe ja sama kiriku territooriumil, mistõttu 2012. aastal viis EAÕK metropoliit Stefanus läbi kirikliku kalendrireformi, et Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kogudused hakkaksid ühtselt järgima emakirikus, Konstantinoopoli Patriarhaadis, kasutusel olevat meletiaanlikku ehk reformeeritud segakalendrit. Vaatamata sellele, et kalendrireformist Eestis möödub tänavu 12 aastat, on olukord kogudustes jätkuvalt erinev. Käesoleva uurimistöö tulemused heidavad valgust hetkeseisule ning selle põhjustele.

Kalender on üks neid asju, mille poolest (peaaegu kõik) õigeusklikud erinevad teistest kristlastest ja selle üle ollakse uhked, kalendri otsene mõju õigeuskliku identiteedile on vaieldamatu. Antud töö tulemuste põhjal saan tõdeda, et teadlikkus kalendriproblemaatikast linnakogudustes on kõrgem kui maakogudustes ning see mõjutab oluliselt ka koguduste seisukohti kalendri osas. Kuna õigeusu kirikus kasutusel oleva kalendri erinevusest mujal kasutatavast kalendrist ollakse kõikjal väga teadlikud, siis näitavad kogudused üles kriitilist mõtlemist ning seisukohti EAÕK kirikukalendri tuleviku osas on mitmeid.

Linnakogudustes ollakse järeleandlikumad muudatustele ja 2012. aasta kalendrireform kulges sujuvamalt kui maakogudustes, kus teadmised kalendri ajaloost ja sellega seonduvast probleemistikast on väiksemad, kuid see eest seostatakse kalendrit väga tugevalt oma kogukonna identiteediga ning reforme ja muudatusi nähakse kohaliku traditsiooni rikkumisena. Lõppjärelendusena võib üldistavalt öelda, et kalendri otsene mõju inimeste igapäevaelule on märkimisväärne nii maa- kui linnakogudustes, olenemata, millist kalendrit koguduses järgitakse.

Püstitatud hüpotees, et linnakogudustes on teadlikkus suurem ja olulisus väiksem ning et maakogudustes on teadlikkus väiksem ja olulisus suurem, leidis kinnitust vaid osaliselt. Tuleb välja, et kalendri olulisus ja mõju õigeusklikele on igal pool märkimisväärne vaatamata koguduse asukohale. Samas teadlikkus kalendriproblemaatikast ja ajaloost on linnakogudustes suurem kui maakogudustes.

Samuti tuleb kõigi informantide vastustest selgelt välja, et õigeusu traditsioon ja praktika on kogukondlik nähtus. Seisukohti ja arvamusi kirjeldatakse valdavalt kui kogukondlikke, mitte individuaalseid, ning on selge, et kogukonna mõju üksikisikule on suur. Eriti tugevalt on seda tunda traditsioonilistes maapiirkondades, kus kiriku liikmed on sünnipärased õigeusklikud ja tajuvad seda enda identiteedi olulise osana.

Allikad ja kirjandus

- Altnurme**, Lea 2012. *Mida võiks kirik teada eestimaalaste individuaalsest religioossusest*. Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu. 208-209
(http://www.ekn.ee/doc/ajakirjad/09_Lea_Altnurme._Mida_voiks_kirik_tead_a_eestimaalase_individuaalsest_religioossusest.pdf)
- Cassian**, Hieromonk. 1998. *A Scientific Examination of the Orthodox Church Calendar or Old Calendar and Science*. Center for Traditionalist. 51-52
- Cohen**, Edward L. 2000. *Adoption and Reform of the Gregorian Calendar* Math Horizons Vol. 7, No 3. :Taylor & Francis. 5-11 (<https://www.jstor.org/stable/25678248>)
- Eek**, Liina. 2015. *Õigeusu kese eestikeelse õigeuskliku silmis: ühe kvalitatiivse uuringu tulemused*. Mäetagused Nr. 60. 116 (<https://www.folklore.ee/tagused/nr60/eek.pdf>)
- Freiberg**, Malcolm. 2000. *Going Gregorian, 1582-1752: A Summary View* The Catholic Historical Review Vol. 86. No. 1. 2 (<https://www.jstor.org/stable/25025653>)
- Guest**, Greg. **Bunce**, Arwen. **Johnson**, Laura. 2006. *How Many Interviews Are Enough?* Sage Publications: Field Methods Vol. 18. 77-79
(https://www.researchgate.net/publication/249629660_How_Many_Interviews_Are_Enough)
- Hiimäe**, Mall. 1985. *Eesti Rahvakalender IV*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. Tallinn: Eesti Raamat. 231-233
- Hsieh**, H.-F., **Shannon**, S.E. 2005. *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*. Qualitative Health Research. Vol. 15: lk 1277–1288.
(https://www.researchgate.net/publication/7561647_Three_Approaches_to_Qualitative_Content_Analysis)
- Kattai**, Ulla 2006. *Setode identiteedikontseptsioonidest oma-võõra vastanduses*. Hortus Semioticus 1. 238–241
(https://www.hortussemioticus.ut.ee/wp-content/uploads/2020/09/12006_kattai.pdf)

- McGuckin**, John Anthony. 2014. *The Concise Encyclopedia of Orthodox Christianity*. Chichester, John Wiley & Sons, Ltd. 96
- Packer**, George Nichols. 1892. *Our Calendar: The Julian Calendar and Its Errors*. F. R. Miller blank book Company. 1-2, 3-4, 8-9.
(https://www.google.ee/books/edition/Our_Calendar/Dr5aNe240UQC?hl=et&gbpv=0)
- Papathomas** Arhim. Grigorios D. 2007. *Õnnetus olla väike kirik väikesel maal - Teoloogiline tõde Eesti Õigeusu kiriku kohta* Ajalugu ja Teoloogia nr 1 Tallinn: Tallinna Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminar. 17
- Papathomas** Arhim. Grigorios D.; **Palli** Ülempreester R. P. Matthias. 2002. *The Autonomous Orthodox Church of Estonia*. Ateena: Éditions Épektasis. 51, 67, 95, 127, 202
- Põld**, Ülempreester Andreas. 2006. *25. ja 26. aprillil Pootsi-Kõpus toimunud EAÕK vaimulikkonna päevadel algatas metropoliit Stefanus dispuudi kalendripühade ühtlustamisest*. Tallinn:Metropoolia nr 30. 4 (https://www.eoc.ee/wp-content/uploads/2013/11/metro_30.pdf)
- Rimestad**, Sebastian. 2011. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917-1940)*. 57-58, 61-65, 88-89, 196-197
- Schvak**, Toomas. 2021. *The Orthodox Church in Estonia*. Old Religion, New Spirituality: Implications of Secularisation and Individualisation in Estonia. International Studies in Sociology and Social Anthropology. Volume: 137. 45-47, 49-50
- Stefanus**, Tallinna ja kogu Eesti Metropoliit. *Liturgilise kalendri ühtsustamine*, Tallinn:Metropoolia nr 57. 2015. 2-3
(https://www.eoc.ee/wp-content/uploads/2013/11/metro_57.pdf)
- Sõtšov**, Andrei. 2004. *Eesti Õigeusu Piiskopkond Stalini ajal aastail 1945-1953* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda. 12
- Wace**, Henry. **Schaff**, Philip. 1889. *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church: A New Series*. Vol. 1. Oxford: Parker and Company. 524
(<https://wesleyscholar.com/wp-content/uploads/2019/04/NPNF-2nd-series-1.pdf>)

Õunapuu, Lembit. 2014. *KVALITATIIVNE JA KVNATITATIIVNE UURIMISVIIS SOTSIAALTEADUSTES* Tartu Ülikool. 143

Internetiallikad

Ambrosius, Oulu metropoliit. 2001. Commission on Faith and Order. – *Oikumene World Council of Churches*, 09.04. URL:
<https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-gift-of-a-common-calendar-vital-to-mission-and-witness-in-secular-society> (vaadatud 28.04.2024)

Loel, Rita. 2008. EAÕK vaimulikud soovivad pühadekalendri ühtsustamist. – *Saarte Hää*, 14.03. URL:
<https://saartehaal.postimees.ee/6601437/eaok-vaimulikud-soovivad-puhadekalendri-uhtlustamist> (vaadatud 28.04.2024)

Murzaku, Ines. 2021. Catholics and Orthodox Are Closer Than Ever to a Common Date for Easter. – *National Catholic Register*, 22.04. URL:
<https://www.ncregister.com/blog/common-date-for-easter> (vaadatud 28.04.2024)

Saard, Riho. 2010. Teoloog: kirikupühad ei pea olema riigipühad. – *Eesti Rahvusringhääling*, 24.12. URL: <https://www.err.ee/414623/teoloog-kirikupuhad-ei-pea-olema-riigipuhad> (vaadatud 28.04.2024)

Vogeikoff-Broga, Natalia. 2013. “An Odd Christmas” or the “Christmasless Year of 1923” in Greece. – *From the Archivist's Notebook Essays Inspired by Archival Research in Athens Greece*, 25.12. URL:
<https://nataliavogeikoff.com/2013/12/25/an-odd-christmas-or-the-christmasless-year-of-1923-in-greece/> (vaadatud 28.04.2024)

Statistikaamet. 2021. aasta rahvaloenduse andmed. Täpsustus: 2021, kogu Eesti, õigeusklik. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus_rel2021_rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad_usk/RL21452/table/tableViewLayout2 (vaadatud 28.04.2024)

Summary: The significance of the Church Calendar in the Estonian Apostolic Orthodox Church

The church calendar, with the celebration of the resurrection of Christ during Easter, is the cornerstone of any Orthodox Christian's spiritual and everyday life. A "common church calendar" stopped existing in the Christian church with the calendar reform by Pope Gregory XIII on the year 1582. Although the so-called Gregorian calendar has become the norm worldwide and is followed by the majority of countries, the bigger part of the world only adopted it in favor of the Julian calendar after the beginning of the 20th century.

One defining feature of Orthodox Christians is the fact that they generally do not follow the Gregorian calendar, but instead the majority of Orthodox churches follow the Meletian calendar, named after the Patriarch Meletius IV of Constantinople, while some churches (like the Russian Orthodox Church) follow the Julian calendar. The Estonian Apostolic Orthodox Church has historically used all three calendars and as a result, despite the 2012 reform uniformly follow the Meletian calendar like the mother church in Constantinople, a number of parishes remain, where either the Gregorian or Julian calendars are used. For a small church like EAOC, this is a problem because true unity can not exist until everyone is able to celebrate the resurrection of Christ at the same time and manner.

In my research I have interviewed members of different parishes to illustrate the diversity that exists in the EAOC and draw some conclusions about the knowledge and importance of the church calendar and history within the church members. In my interviews I have mainly focused on two important factors:

1. How much and what is known about the church calendar and the problems surrounding it and the official position of the church and to what extent it is considered important? What is known about the calendar reform and its reasons?
2. What role does the calendar play in the daily life of EAOC (regular churchgoers) lay members, for example in relation to dietary rules, rest days and household activities? What were the difficulties and concerns after the reform and what was the impact on the life of the congregation?

I also formulated a research hypothesis, which was the basis for developing the interview questionnaire:

People's awareness of the church calendar and related problems in the Orthodox Church is higher in urban parishes than in rural areas. On the other hand, in the daily life of people, the church calendar plays a more important role in traditional rural communities, where life depends more on the surrounding natural environment and agricultural work. Also, small communities are more influenced by local traditions and customs and it takes more time to introduce changes.

Based on my findings, I can say that the calendar is one thing that (almost all) Orthodox Christians differ from other Christians and are proud of that fact, the calendar's direct impact on Orthodox identity is undeniable. Since there is a strong awareness of the difference between the calendar used in the church and the calendar used elsewhere, the congregations show critical thinking, and there are several positions regarding the future of the EAOC church calendar.

As a final conclusion, it could be generally said that the direct impact of the calendar on people's daily life is significant in both rural and urban congregations, regardless of which calendar is followed in the congregation. The hypothesis that awareness is higher and significance is lower in urban congregations and that awareness is lower and significance is higher in rural congregations was only partially confirmed. It turns out that the importance and influence of the calendar for Orthodox Christians everywhere is significant, regardless of the type of congregation. At the same time, awareness of calendar problems and history is greater in urban parishes than in rural parishes.

It is also clear from the answers of all the informants that the Orthodox tradition and practice is a community phenomenon. Attitudes and opinions are predominantly described as communal rather than individual, and it is clear that the influence of the community on the individual is great. This is especially strongly felt in traditional rural areas, where church members are typically born into the Orthodox community and perceive it as an important part of their identity.

The question of the different proportion of those who belong to the Orthodox faith after birth and those who joined the Orthodox faith later in urban and rural congregations and the factors that influence it deserve to be addressed in more depth, for example in the framework of future research projects of the UT Faculty of Theology.

LISA 1. Intervjuu küsimustik

Sissejuhatus (mitte lindistatud):

- Tutvustus: kes ma olen, mis on minu töö eesmärk.
- Intervjuu käigus kogutud andmed: kus ja mis kujul ma andmeid avaldan. TÜ teadustöö, andmed esitan pseudonümiseeritud kujul: sugu, vanus, haridustase, linna- või maakogudus.
- Loa küsimine intervjuu lindistamiseks, lubadus, et intervjuusid kulan ainult mina ise ja töö valmides kõik salvestused ja märkmed hävitan.

Küsimused informandile(lindistatud):

- Mis on teie vanus, haridustase ja mis kogudusega olete seotud(maa- või linnakogudus)?
- Kuidas olete seotud ÕU kirikuga (perekonna kaudu, ise leidsin tee kirikusse, abielu kaudu, tulin just üle luterlusest vmt)
- Mida teate uuest ehk gregoriuse ja vanast ehk julianuse kalendrist?
- Mida te teate praegu EAÕK-s kasutatavast kalendrist ja kiriku ametlikust seisukohast?
- Mida te teate 2012. aasta EAÕK kalendrireformi kohta? Kas ja kuidas see on teie igapäevaelu mõjutanud?
- Kust tuleb info kirikutähtpäevade ja pühade toimumise aegade kohta (internet, preester informeerib, teise kiriku info, kogudus annab kalendri)? Kuidas on koguduses?
- Millist kirikukalendrit te kasutate/omate, kui üldse (seinakalender, suur põhjalik kalender, taskukalender jne.)?
- Millist rolli mängib teie igapäevaelus kirikukalender? Mil määral peate kinni kalendris märgitud paastudest ja järgite toitumisreegleid? Milliseid tähtpäevi peetakse koguduses ja millised on traditsioonid?
- Kas on ka selliseid kirikukalendris märgitud tähtpäevi, mida te kodus/koguduses ei tähista või tähistate kalendris kirjutatust teisel ajal?
- Milliseid tegevusi te planeerite vastavalt kirikukalendrile, kui üldse? Millised on koguduse tavad?

Kokkuvõte(mitte lindistatud):

- Kas soovite antud teemaga seoses midagi lisada?
- Kas on mingeid küsimusi intervjuueeriale käsitletud teema kohta?
- Mõtted ja tagasiside.
- Tänu sõnad ja väike meene intervjuueeritavale.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jaagup Markus Niitvägi

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “KIRIKUKALENDRI TÄHENDUS JA OLULISUS EESTI APOSTLIK-ÕIGEUSU KIRIKU LIIKMETE SEAS”, mille juhendaja on Liina Eek, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada see digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha ülalmainitud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Jaagup Markus Niitvägi 24.04.2024